

LIVIA BUZOLANU

POETICA VERBA

**OVIDIUS UNIVERSITY PRESS
CONSTANȚA - 2002**

LIVIA BUZOIANU

POETICA VERBA

LIVIA BUZOIANU

POETICA VERBA

**OVIDIUS UNIVERSITY PRESS
CONSTANȚA 2002**

**Modest omagiu unui
mare clasicist –
profesorul Mihai Nasta**

SUMAR

1. Nume și determinant în „Theogonia” lui Hesiod.....9
2. Taxinomia semantică a numelor din „Theogonia”
hesiodică.....48
3. Taxinomia numelor proprii în cartea I din
„Metamorfozele” lui Ovidius.....66
4. Nume și determinant în textura mitului lui Phaethon
(Ovidius, *Metamorphoses*, II, 1 – 329).....79
5. Elemente de istorie romană în „Metamorfozele” lui
Ovidius.....91

Nume și determinant în „Theogonia” lui Hesiod

În tradiția culturală Hesiod a fost preluat mai ales pentru contribuția lui la prezentarea mai sistematică a panteonului grec. Ulterior, au predominat cercetările în domeniul influențelor străine asupra versurilor și chiar a transpunerii lor poetice în *Theogonia* (și în prima parte a poemului *Munci și zile*)¹. Dificultatea de a surprinde notele specifice ale unei personalități poetice multă vreme identificată cu o autoritate „didactică” impersonală, a fost accentuată și de faptul că multe studii s-au ocupat numai de aspecte strict lingvistice sau de același tip de investigație: versul tradițional sau dicțiunea formulară studiată fragmentar pe baza unei metodologii cu preocupări statistice sau de repertoriu al formelor fixe și recurente.

Lucrarea noastră urmărește includerea în câmpul investigației a descrierii unor configurații specifice din structura textului hesiodic.

¹ Pentru o bibliografie hesiodică vezi H. Flach, *Das System der hesiodischen Kosmogonie*, Leipzig, 1874; Th. H. Martin, *Memoire sur la cosmographie grecque à l'époque d'Homère et Hésiode*, Paris, 1902; P. Waltz, *Hésiode et son poème moral*, Paris – Bordeaux, 1906; Fr. Solmsen, *Hesiod and Aeschylus*, New York, Ithaka, 1949; Fritz von Kan, *Hesiodische in den Werken Hesiods*, in *Entretiens Hardt*, 1962; G.S. Kirk, *The structure and aim of the Theogonie*, in *Entretiens Hardt*, 1962; C. Angier, *Verbal patterns in Hesiod's Theogony*, in *HSPH*, LXVIII, 1962; H. Troxler, *Sprache und Wortschatz Hesiods*, Zürich, 1964; P. Walcot, *Hesiod and the Near East*, University of Wales, Cardiff, 1966; J. Schwartz, *Pseudo – Hesiodea*, Leyden, Brill, 1960; M. Hofinger, *Lexicon Hesiodeum, Index inversus*, în colaborare cu M. Mund – Dopchie, D. Pinte, Y.M. Charme, Leiden, Brill, 1973. În limba română sunt mai multe traduceri: Șt. Bezdechi, *Hesiod. Munci și zile*, București, 1957; Ion Acsan, *Hesiod, Fragmente din Theogonia în Legende mitologice*, București, 1972; D.T. Burtea, *Hesiod. Opere*, București, 1973.

Opera este pusă sub patronajul Muzelor. Făptura lor, susține poetul, i-a insuflat cântarea divină: (v.22): Αἱ νὺ ποθ' Ἡσίοδον καλὴν ἐδίδαξαν ἀοιδὴν². Muzele dezvăluie esența creației artistice: poezia nu este numai ficțiune, ci și adevăr:

(v. 27.28): Ἰδμεν ψεύδεα πολλὰ λέγειν ἐτύμοισιν ὁμοῖα
Ἰδμεν δ'εὖτ' ἐθέλωμεν, ἀληθέα γηρῦσασθαι³.

Într-o formulare mai programatică, ideea va fi reluată de Aristotel⁴: datoria poetului nu este să povestească lucruri întâmplătoare cu adevărat, ci lucruri putând să se întâmple în marginile verosimilului și ale necesarului.

Puterea Muzelor s-a transmis poetului prin intermediul lui ὄζον (=mlădiță), devenit obiect magic și care înlocuiește aici ῥάβδος – ul rapsozilor. Odată obiectul transmis, poetul hierotonisit va fi cuprins de inspirație divină:

(v. 31-32): ἐνέπνευσαν δὲ μ' ἀοιδὴν/θέσπιν⁵.

Ὄζον transmite nu numai inspirația, ci și cunoașterea: poetul are datoria să cunoască și să cante „cele ce fi - vor cândva și câte au fost înainte” (τὰ τ' ἐσσομένα πρό τ' ἐόντα). Rapsodul este într-o ipostază nouă: profet și interpret. Platon susține aceeași idee⁶: Muzele iau mințile poetilor și se servesc de ei ca de niște slujitori, prooroci și tâlmaci divini, pentru ca noi, când îi auzim, să

² „Ele cândva-l-învătară pe Hesiod [...] / Viersul divinelor imnuri”. Pentru cititorul român dăm aici și mai departe, traducerea după *Hesiod. Opere*, Traducere studiu introductiv și note de Dumitru T. Burtea, București, 1973. O foarte bună ediție bilingvă în care versiunea în limba franceză urmează întocmai textul din limba greacă, aparține lui Paul Mazon, *Hésiode. Théogonie – Les Travaux et les Jours – Le Bouclier*, Paris, 1928.

³ „...în minciuni aidoma cu adevărul / Știm să rostim, dar când vrem știm să vestim adevărul”.

⁴ Aristotel, *Poetica*.

⁵ „Viers de profet insuflându-mi.”; în versiunea franceză: „puis elles m'inspirèrent des accents divins”.

⁶ Platon, *Ion*, cap. V.

știm că nu ei, niște oameni, sunt cei care spun niște lucruri așa de vrednice de luare aminte, ci zeul însuși este cel care ne grăiește nouă printr-înșii.

În textura proemiului, relația de subordonare a poetului față de Muze este pusă în lumină de verbul ἐκέλευον (=au poruncit), de care depind două infinitive: ὑμνεῖν μακάρων γένος αἰὲν ἑόντων (v. 33: Neamul ferice *să-l laud* al celor în veci fără moarte), și σφᾶς δ'αὐτὰς πρῶτόν τε καὶ ὕστατον αἰὲν αἰδεῖν (v. 34: Dar *să le laud* pe ele și-n primul și-n versul din urmă).

Din punct de vedere semantic, invariantul αἰὲν (=întotdeauna, mereu) în subtext s-ar putea interpreta astfel: poetul, cântând Muzele și pe nemuritori, va deveni el însuși nemuritor. În varianta veșniciei αἰεῖ sau αἰεῖ, legată de αἰὼν (veacul și eternitatea), se integrează pe verticală prin corelarea lui τὰ τ'ἔοντα τὰ τ'ἔσσομενα πρὸ τ'ἔοντα⁷ - fluxul ontic, realitățile unor permanențe istorice, existențiale -, cu epitetul zeilor: γένος αἰὲν ἑόντων⁸.

Primul vers al *Theogoniei* se adresează Muzelor:

Μουσάων Ἑλικωνιάδων ἀρχώμεθ' αἰδεῖν⁹.

Locul Muzelor la începutul și sfârșitul fiecărui cântec are o funcție magică: prezența lor este o cheazășie a reușitei cântecului. Funcțiile Muzelor sunt de fapt funcțiile artei, între *artă* și *Muză* existând o sinonimie perfectă. Relația care motivează ulterior

⁷ Toate sunt participii substantivizate ale verbului εἰμί (= eu sunt), desemnând prezentul (τὰ ἔοντα), viitorul (τὰ ἔσσομενα) și trecutul (πρὸ τ'ἔοντα).

⁸ Vezi traducerea în text: „neamul în veci fără moarte” sau sintagma franceză „la race des ceux toujours vivants”).

⁹ „Muzelor din Helicon cântare slăvită să-ncepem”.

Vergilius, în Ecloga III, v. 60 stabilea ca punct de pornire numele unui zeu: *Ab Jove principium*.

metonimia Μοῦσα (lat. *musa*) = poem, specie poetică, o vom întâlni la Vergilius

*Silvestrem tenui musam meditaris avena*¹⁰.

Funcția Muzelor se reduce la un verb: τέρπουσι μέγαν νόον ἐντὸς Ὀλύμπου (v. 37: *desfată / Marele Duh al lui Zeus ce stăpânește Olympul*). Acest τέρπουσι din textul hesiodic, tradus prin „bucură, delectează, încântă, desfată” este în relație cu trei participii, substitute ale Muzelor: ὑμνεῖσαι („cele care cântă imnuri”), εἰρεῦσαι („cele care spun, narează”), φωνῇ ὁμρεῦσαι („cele care-și unesc glasul”). În această succesiune, prima formă s-ar referi la poezia lirică, următoarea – la cea epică, iar ultima ar putea desemna lirica corală.

Pe același plan cu τέρπουσι se află γελαῖ, cu sensul metaforic „produce bucurie”. Aceste două verbe sunt sprijinite în funcția lor de un substantiv αὐδή (=voce), care are doi determinanți: ἀκάματος (=neobosită) și ἡδεῖα (=plăcută), și care, fiind în opoziție cu Ζηνὸς ἐριγδούποιο (v. 41: Zeus care face un zgomot înspăimântător¹¹) scot și mai mult în evidență efectul artei. Pentru Hesiod, arta este înzestrată cu o funcție protreptică și psihagogică: de calmare, liniștire și consolare. Punctul culminant al acestei orchestrații îl aflăm în versurile 42 – 43:

ἤχει δὲ κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου
δώματά τ' ἄθανάτων,¹²

unde succesiunea celor trei τα/τ'α/θα ritmează silabic melosul Muzelor. La fel, secvența περὶ δ' ἵαχε γαῖα μέλαινα¹³ (v. 69) –

¹⁰ Vergilius, Ecloga I, v. 2.

¹¹ Sau după exprimarea traducătorului român „Zeus ce bubuie-n trăsnet”.

¹² În traducere mai largă în versiunea citată: „Olimpul cu stânci troienite, / Nemuritorilor casă, răsună”.

¹³ „și Geeă cea neagră răsună”.

cu succesiunea $\iota\alpha/\alpha\iota\alpha/\alpha\iota/\alpha$ articulează bucuria și ecourile jubilației prin simpatia cosmică¹⁴.

Catalogul plasat în versurile 77-79 face o separație între funcția principală a Muzelor, care se manifestă printre nemuritori, și funcțiile Muzelor printre muritori. Sub patronajul Muzelor sunt plasați pe pământ basileii și cântăreții. Muzele dau cârmuitorilor puterea de convingere de care au nevoie pentru a-și îndeplini rolul de arbitri. Datorită acestei puteri de conciliere, regii capătă epitetul de βασιλῆες ἐχέφρονες (=regi înțelepți) și, prin cinstire, se apropie de divinitate: ἰλάσκονται ὥς θεόν (=sunt cinstiți precum zeii). Aezii și citarezii slujesc deopotrivă Muzele și pe Apollo.

Muzelor li se atribuie o genealogie a cărei rădăcină pornește de la Zeus și Mnemosyne. Zeus în ultimă instanță ar fi izvorul inspirației poetice.

Mnemosyne (Μνημοσύνη) – divinitate abstractă, personifică memoria, instrument indispensabil pentru poezie și cântec înainte de apariția scrisului. Pe verticală, în pericopa versurilor 54 – 55, avem Μνημοσύνη/λησμοσύνη (memoria / uitarea). Cele două cuvinte se reliefează reciproc antinomic. Avem aici un exemplu clar de cuplaj antinomic A – B neutralizat, în sensul că B *rezultă din* sau *este produs* de A. Această asociere paradoxală, aproape oxymoronică, reflectă mentalitatea specific hesiodică despre funcțiile psihagogice ale poeziei în opoziție cu funcția tradițională a poeziei eroice: să facă nemuritoare faptele de arme.

Numele Muzelor au fost anunțate prin funcțiile lor colective. Fenomenul de integrare a numelor în textul poeziei hesiodice îl constituie mai ales explicarea substantivelor proprii și determinarea lor ca nume apelative încărcate de o semnificație și

¹⁴ Cele două secvențe fonice au efect onomatopEIC: în limba română le corespunde $\iota\alpha/\iota\alpha/\iota\theta\alpha$ și $\iota\alpha/\alpha\iota\alpha/\alpha\iota/\alpha$.

reliefate prin asociații manifestate în textura verbală¹⁵: paronomastic în stratul fonic și prin cuvinte determinative (unele înrudite sau derivate din același lexem¹⁶) în stratul semantic și gramatical (de exemplu, prin reliefarea relației de identitate subiect – agent sau functor -, și predicat denotând funcția.

Numele Muzelor sunt de fapt epitete, determinări ipostaziate: „cea care...” Ordinea enumerării nu se bazează pe o ierarhie a genurilor artistice pe care le protejează, ci mai degrabă pe secvențe fonice privilegiate; în versul 77, de exemplu, predomină vocalismul *e* în succesiunea $\epsilon\iota / \epsilon\upsilon / \epsilon / \eta / \epsilon / \epsilon\iota / \epsilon / \epsilon / \epsilon / \eta / \epsilon$ ¹⁷:

Κλειώ τ' Εὐτέρπη τε Θάλειά τε Μελπομένη τε
după cum versul următor (78) realizează o alternanță fonică $\epsilon\upsilon/\eta/\epsilon\upsilon$ a primelor două nume și o alta închisă $o/u/ou$ pentru următoarele:

Τερψιχόρη τ' Εράτω τε Πολύμνιά τ' Οὐρανίη τε¹⁸.

Pe verticală, relevăm așezarea în chiasm a numelor:

Κλειώ τ' Εὐτέρπη

Kleio și Euterpe

Τερψιχόρη τ' Εράτω

Terpsihore și Erato

Hesiod aduce omagiu unui cult local: Muzelor din Helikon

¹⁵ Prin textură, așa cum se obișnuiește frecvent în studiile de poetică structurală, înțelegem în primul rând substanța fonică și organizarea ei complexă, în cazul nostru codificată metric de poezia tradițională, care utilizează hexametru dactilic.

¹⁶ În poetica modernă *lexemele* (termenii limbii actualizați în planul discursului) devin o colecție de *seme* în care se pot distinge nucleul semic și semele contextuale.

¹⁷ Vocalismul recunoscut și în transcrierea numelor grecești Clio și Euterpe, Thalia, și Melpomene.

¹⁸ Terpsihore și Erato. Polymnia și Urania (alternanță $er/re/er$ în prima secvență; $o/y/u$, în a doua).

(Μουσάων Ἑλικωνιάδων)¹⁹. Invocând Muzele, poetul invocă muntele. Cuvântul – cheie este Helicon: „sfântul și marele munte” (ὄρος μέγα τε ζᾱθεόν τε). *K* din *Helikon* (Ἑλικών) se leagă de κρήνη (=izvor) și Κρονίων (=fiu al lui Cronos). Seria de toponime care urmează realizează alternanța lui Ἑλικών de la început, cu κρήνη:

Περμησσός, Ἴππου κρήνη, Ὀλμειός ζᾱθεός

- „Permessos, fântâna din Hyppos sau divina Olmeia” care, cu și Heliconul. datorită Muzelor, devin locuri sfinte. Același determinant – ζᾱθεός (=sacru, divin) se aplică muntelui și apei. Relația gramaticală este însă forțată: numele citate sunt în vers genitive de atingere. Relația genitivală coincide cu figura iconică a atingerii.

Întruchiparea imagistică dominantă pentru atingere este dansul sacru: ὀρχεῦνται, la început de vers (v.4) și χοροῦς ἐνεποιήσαντο, la sfârșit (v. 7) au sensul de „a executa figuri de dans, a dansa”. Simbolul iconic este dansul, prin care Muzele ating agile culmile unui munte și sacralizează pământul privilegiat. Sacralitate și vrajă se confundă: Muzele dansează „în jurul izvorului întunecat” (περὶ κρήνην ἰοιδέα) și al altarului lui Zeus²⁰. Apariții noptatice, Muzele se ivesc și dispar, învăluite într-un aer dens:

(v. 9 – 10)

.....κεκαλυμμένοι ἤερι πολλῇ

ἐννύχια ἰστεῖχον περικαλλέα ὅσσαν ἰεῖσαι”²¹.

Fragilitatea și misterul reduc prezența lor la un cântec în

¹⁹ Cf. Vergilius, Ecloga IV. 1: Sicelides Musae (Muze ale Siciliei).

²⁰ De remarcat că Zeus nu este numit, ci este desemnat printr-un patronimic: *Cronion* (Κρονίων).

²¹ „Zboară apoi învelite în grele valuri de beznă
Glas fără seamăn înălță convoiul noptatic...”

noapte.

Primul catalog de divinități este introdus prin relația de conținut / conținător: este conținutul cântecului cântat de Muze. Gramatical, sunt nume – obiect, dependente de verbul ὕμνεῦσαι (=a celebra, a slăvi); nu reprezintă doar simple referiri, ci ele dau statutul cântecului. Ierarhia este orientată în adâncime: se începe cu Zeus și se ajunge la Νύξ (Noaptea); de la apelative – magice se ajunge la personificări – magice. Divinitățile se leagă între ele prin determinanți. Se începe cu o așezare în chiasm:

(v. 11)

ὕμνεῦσαι Δία τ' αἰγίοχον καὶ πότνιαν Ἥρην²²

și în același timp cu o opoziție fonică: ια/αι/ιο contrastează cu τυν/HQ.

Determinantul lui Zeus trimite la Athena, αἰγίοχος (=purător de egidă) fiind de fapt atributul particular al zeiței. Hiperstihul pentru Hera (v. 12) – χρυσέοισι πεδίλοις ἐμβεβαυῖαν („pășind cu condurii de aur”) continuă simbolurile imagistice ale Muzelor – picior, pas, sanda-, legate de atingere și dansul sacru.

Versul 13 – κούρην τ' αἰγίοχοιο Διὸς γλαυκῶπιν Ἀθήνην²³ realizează recurența unei divinități întâlnite mai sus, dar care acum devine determinant. Se revine totodată la relația genitivală, care pune în evidență subordonarea celei de a doua divinități – Athena, față de Zeus.

În versul 14 – Φοῖβόν τ' Ἀπόλλωνα καὶ Ἄρτεμιν ἰοχέαιραν²⁴ cele două nume proprii așezate de-o parte și de alta a cezurei sunt în opoziție fonetică:

²² „slăvești / Pe purtătorul egidei Zeus și puternica Hera”.

²³ „Sau pe fecioara lui Zeus, Athena cu ochi ca cicoarea” sau, mai apropiat de text „fecioara cu ochi azurii a lui Zeus, purtător de egidă”.

²⁴ „Febus Apolo cu sora-i Artemis săgetătoarea”.

Ἀπόλλωνα (Apollo, în acuzativ) – patru silabe.

-vocale rotunjite (ο,ω)

-geminată (λλ)

Ἄρτεμιν (Artemis, în același caz) – trei silabe

-vocale scurte și

ascuțite (ε,ι);

-grupul consonantic –

ρτ-

Toate divinitățile de până aici au ca determinanți cuvinte care comportă ideea de strălucire: Hera – χρυσεοῖσι πεδίλοις (=sandale aurii), Athena – γλαυκῶπιν (=ochi azurii), Apollo – φοῖβον (=strălucitorul). Chiar și determinantul pentru Artemis – ἰοχέαιραν (=care aruncă săgeți) se suprapune, imagistic, razelor răsândite de discul solar.

Odată cu versul 15 începe o nouă serie de determinanți. Se abandonează corelativele καὶ τε și ἡδὲ marchează frontiera dintre cele două serii:

ἡδὲ Ποσειδάωνα γαίηοχον ἐννοσίγαιον²⁵.

Ambii determinanți au ca element de compunere γαῖα (=pământ), Poseidon apărând a o divinitate pământască.

Urmează seria așezărilor în chiasm (v. 16 – 17):

καὶ Θέμιν αἰδοίην ἑλικοβλέφαρόν τ' Ἀφροδίτην

Ἥβην τε χρυσοστέφανον καλὴν τε Διώνην²⁶.

În ambele versuri, pe primul loc se află o abstractizare

²⁵ „Ori pe cutremurul lumii, Poseidon ce ține pământul”.

²⁶ „Pe venerabila Temis, cu gene frumos arcuite,/Hebe-n cunună de aur, născută din val, Afrodita/și pe suava Dione”. Aici libertatea de traducere este mai mare: ἑλικοβλέφαρον (=cu gene arcuite) este determinant pentru Afrodita și nu pentru Temis; corespondentul grecesc pentru „născută din val” (αναδυομένη) nu-l regăsim în acest text.

(Θέμις = legea divină; ἥβη = tinerețea); pe ultimul loc – divinități care se află, pare-se, în relație de rudenie²⁷. Versurile sunt simetrice și echilibrate pe verticală. Pe orizontală, Θέμιν αἰδοίην – cu două, respectiv trei silabe, și ἑλικοβλέφαρον τ' Ἀφροδίτην – cu șase și respectiv patru silabe, nu stabilesc un echilibru. La nivelul determinantului, ἑλικοβλέφαρον trimite la Ἑλικών, și într-un cuvânt și în celălalt fiind exprimată ideea de mișcare în spirală; φα din același determinant se leagă de Ἀφ – din numele Afroditei.

Versul 17 separă două serii de versuri simetrice:

Λητώ τ' Ἰαπετόν τε ἰδέ Κρόνον ἀγκυλομήτην²⁸.

Ce reprezintă și ce relație există între aceste divinități este mai greu de spus. Cezura se află în piciorul trei; primele nume – Leto și Iapetos – ar forma cupluri de alternanțe fonetice λητ-/πετ (*let-/pet*), τω/τον (*-to/-ton*), echilibrate de al doilea nume și determinantul său – Κρόνον ἀγκυλομήτην, cu *k* prezent în Κρόνος și ἀγκυλο-.

Versurile 19 – 20 enumeră personificări magice așezate simetric:

Ἦῳ τ' Ἡελίον τε μέγαν λαμπράν τε Σελήνην

Γαῖαν τ' Ὠκεανόν τε μέγαν καὶ Νύκτα μέλαιναν²⁹.

În primul vers, Ἡέλιον (=Soarele) și Σελήνην (=Luna) sunt așezate în chiasm³⁰, iar la cezura avem ciocnire de determinanți: μέγαν / λαμπράν (=mare / strălucitoare). În versul al doilea, γ din Γαῖαν (*Gaian*) se regăsește în μέγαν (*megan*) și *k*

²⁷ După o tradiție, Dione ar fi mama Afroditei.

²⁸ Pe Leto, Iapetos și Cronos „cu gânduri ascunse”.

²⁹ „Helios, Heo-mpreună cu luminătoarea Selene.

Gea, întinsul Oceanos și Noaptea cu neagră făptură”.

³⁰ Chiasmul este încrucișare de termeni, de o parte adjectiv urmat de substantiv, iar de cealaltă parte substantiv urmat de adjectiv.

din Ὠκεανόν (*Okeanon*) se regăsește în Νύκτα (*Nykta*). Este prezentă o opoziție sus/jos, elemente cerești / litosferă; invarianta formulară în ambele versuri este adjectivul μέγαν (=mare). În perioada a doua a versurilor – λαμπράν τε Σελήνην / Νύκτα μέλαιναν -, așezarea în chiasm este dublată de opoziția lumină / întuneric: λαμπράν = strălucitoare, μέλαιναν = neagră. Deși Νύκτα (Noaptea) și Σελήνην (Luna), fenomenologic sunt legate între ele, prin sens una desemnează întunericul, cealaltă lumina.

Versul 20 apare ca axă de simetrie pentru catalogul din versurile 43 – 50:

(v. 20): Γαῖάν τ' Ὠκεανόν ...etc³¹

(v. 45)...Γαῖα καὶ Οὐρανός...etc³²

Se confundă aici două concepții mitologice; primul vers este conform tradiției homerice, după care *Okeanos* este primul principiu, elementul creator al tuturor lucrurilor; el este tatăl zeilor³³. În al doilea vers aflăm deja cuplul *Gaia – Uranos*, iar arborele genealogic este redat prin pronumele relativ în acuzativ οὗς³⁴.

Gaia și Uranos (Γαῖα καὶ Οὐρανός) formează însă un cuplu antinomic, la început doar fonic (vocalism deschis în numele Gaiei / vocalism închis și grav în numele lui Uranos), iar mai târziu, și mitic³⁵. Zeus, divinitatea supremă, este enumerat în al doilea rând (δεύτερον), după Gaia și Uranos. Determinantul lui Zeus – φέρτατός ἐστι θεῶν κράτει τε μέγιστος³⁶ (v. 49) este

³¹ Gaia și Okeanos

³² Gaia și Uranos

³³ Homer, *Iliada*, XIV, 201.

³⁴ οὗς.....ἐτίκτεν în vers (=pe care.....i-a creat). De remarcat că în primul catalog hesiodic numele lui Uranos (Οὐρανός) nici nu apare.

³⁵ Gaia îl va ajuta pe Kronos să-l mutilizeze pe Uranos și să-i ia locul.

³⁶ Urmăm aici traducerea din ediția franceză: „en sa puissance, il est le premier,

reluat prin γένος κρατερῶν τε Γιγάντων („neamul puternicilor Giganți”). Mai mult, punerea pe același plan al oamenilor cu Giganții, susține ideea apariției lor concomitente, idee anunțată și în Ζῆνα, θεῶν πατέρ’ ἡδὲ καὶ ἀνδρῶν („părinte-ntre zei și-ntre oameni”). Fenomenul invers, de coborâre a divinului spre concret, este ilustrat în catalogul din versurile 104 – 110, care încheie, de altfel, invocația către Muze. Aici, de la personificări magice se ajunge la obiectul concret. Apelativul magic este decodificat. Apropierea dintre θεοί (=zei) și enumerările care urmează – γαῖα (=pământ), ποταμοί (=râuri), πόντος (=mare), ἄστροα (=stele), οὐρανός (=cer) arată cum s-a ajuns la concepția de divinitate, pornindu-se de la fenomene concrete, ipostaziate prin apelative magice. Numele propriu – desemnează divinitatea ca un concept abstract. Numele comun – desemnează obiectul. Hesiod și-a permis să facă un joc: abstractului îi alătură un epitet concret; concretului îi alătură un epitet abstract:

(v. 107/109) ἄλμυρὸς Πόντος – πόντος ἀπείριτος

(v. 106/110) Οὐρανοῦ ἰσπερόεντα - οὐρανὸς εὐρύς

epitețe concrete

epitețe abstracte³⁷
(nedeterminate)

Principiul elementar al universului (ἐξ ἀρχῆς) include un pluralism: Chaos, Gaia, Eros – trei elemente primordiale, care nu sunt concepute a fi coexistat mereu, în care primul este anterior celorlalte două, supuse, în consecință, unei legi a succesiunii. Poziția lor privilegiată de elemente primordiale, este scoasă în evidență de repetarea genitivului plural πάντων cu valoare de apartenență (= al tuturor, v. 117, 121).

le plus grand des dieux”.

³⁷ Marea sărată – marea imensă (nesfârșită)

Cerul înstelat – cerul larg

epitețe concrete epitețe abstracte

Chaosul ocupă o poziție centrală în vers:

(v. 116) Ἡ τοι μὲν πρώτιστα Χάος γένετ' αὐτὰρ ἔπειτα³⁸.

Cu excepția *Chaosului*, celelalte două apelative își pierd importanța: *Gaia* (Pământul) se confundă cu *veșnicia* (αἰεῖ³⁹) iar datorită alăturării și repetării, relativul ὅς face să se ignore valoarea lui Ἔρος:

(v. 120) ἦδ' Ἔρος, ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι⁴⁰.

În continuare, genealogiile fenomenologice sunt paralele:

(v. 123/124)

Ἐκ Χάεος δ' Ἐρεβός τε μέλαινα τε Νύξ ἐγένοντο
Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο.⁴¹

Tmeza⁴² din versul 123 Ἐκ - ἐγένοντο are efect fonic: ciocnirea guturalei surde cu aspirata, în piciorul întâi - κ/χ. Pe verticala versurilor, avem același verb ἐξεγένοντο (= s-au născut), plasat la sfârșit. În structura fonică a versului 123, caracterizată prin reluarea guturalei (κ/χ - ξ/γ), corp aparte formează determinantul μέλαινα (=neagră). Dar μέλαινα, din punct de vedere fonic, anunță pe Αἰθήρ și Ἡμέρη.

În versul 124 καὶ are o poziție centrală semnificativă: în el

³⁸ „Haos a fost la-nceput”. Sintagma Χάος γένετ' realizează alăturarea a două cuvinte care încep cu o guturală; hiatul primului cuvânt contrastează cu eliziunea din al doilea.

³⁹ Pentru înțelegere, dăm versul 117 în întregime: Γαί' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ασφαλὲς αἰεῖ, legându-l de versul anterior prin ἔπειτα; preferăm aici varianta traducerii în limba franceză, mai apropiată textului grec: „puis/Terre aux larges flancs, assise sûre à jamais offerte à tous les vivants”.

⁴⁰ „Eros apoi, printre zeii nemuritori, cel mai gingaș”.

⁴¹ „Noaptea cea neagră și Erebos apoi se iscară din Haos, Ziua, Eterul venit-au pe lume născute din Noapte”.

⁴² Tmeza este figura etimologică ce constă în despărțirea unui cuvânt în părțile lui componente.

se regăsesc κ din Νυκτός și αὶ din Αἰθήρ.

Αἰθήρ și Ἡμέρη (Eterul și Ziua) reprezintă principiul luminos divizat:

Αἰθήρ – principiul masculin

opuse lui $\begin{cases} \text{Ἔρεβος (Întunericul)} \\ \text{Νύξ (Noaptea)} \end{cases}$

Ἡμέρη – principiul feminin

Opoziția semantică este dublată de opoziția fonetică: diftong, vocale lungi deschise – se opun vocalelor scurte și consonantismului din ultimele două nume. Cei cinci dactili din versul 123, la rândul lor, subliniază permanența fenomenului.

Odată cu versul 126 relația gramaticală este schimbată: nu mai apare genitivul originii, ci nominativul subiect – creator: Γαῖα (*Gaia*):

(v. 126) Γαῖα δέ τοι πρῶτον μὲν ἐγείνατο ἴσον ἑωυτῇ⁴³. Gaia, de data aceasta, se confundă cu nașterea și creația (ἐγείνατο), iar existența cu veșnicia: εἷη - αἰεὶ (v. 128)⁴⁴. Dezvoltând, am avea pe aceeași axă: Gaia – creație – existență – veșnicie (Γαῖα - ἐγείνατο - εἷη - αἰεὶ). Gaia împarte din atributele ei cu Uranos (v. 128) și totodată îi dă funcții noi (v. 127). Ἐδος ἀσφαλές αἰεὶ („locăș sigur pe vecie”) este determinant comun al Gaiei (v. 117) și al lui Uranos (v. 128), dar cu destinație diferită: πάντων (= tuturor), în cazul Gaiei, μακάρεσσι θεοῖς (= zeilor celor fericite), în cazul lui Uranos.

Pământul se naște pe sine:

(v. 129-130):

P	C.D.				
Γείνατο δ'	Οὐρεα	μακρά,	θεῶν	χαρίεντας	

⁴³ „Geea, <slăvită>, născu mai întâi asemenea sieși”.

⁴⁴ Pentru înțelegere, dăm traducerea versurilor în continuare (127 – 128): „Cerul cu stele-mpânzit, de jur împrejur s-o cuprindă,/Zeilor celor fericite în veci lăcaș să le fie”.

D.

ἐναύλους,

o.c.

Νυμφέων αἵ ναιουσιν ἀν' οὐρεα βησσήεντα⁴⁵.

Pe primul plan este pusă acțiunea de creație: γείνατο (= a născut). Înlănțuirea se prezintă astfel: predicat (P)-complement direct (obiect personificat CD)-determinant (D)-o relativă la determinant, în care este inclus la data aceasta obiectul concret (o.c) și nu personificatul.

Sintagma θεῶν χαρίεντας ἐναύλους („lăcașuri plăcute ale zeilor”) încheie un transfer de determinanți: χαρίεις, determinant al Nimfelor, este transferat locuințelor.

În versurile 131 – 132 ordinea ocurențelor este inversă: întâi este desemnat obiectul πέλαγος (C.D.) și determinantul său (D) și apoi este desemnat personificatul (o.p.), Πόντος, printr-un sinonim (s):

(v. 131 – 132):

D

C.D.

s

ἡ δὲ καὶ ἀτρώγετον πέλαγος τέκεν, οἴδματι θυῖον,
Πόντον, ἄτερ φιλότητος ἐφίμερου⁴⁶.

o.p.

Creația continuă: din Gaia și Uranos descind mai multe divinități a căror enumerare urmărește efecte fonice.

(v. 133 – 135):

Οὐρανῶ εὐνηθεῖσα τέκ' Ὠκεανὸν βαθυδίνην
Κοῖόν τε Κριόν θ' Ὑπερίονά τ' Ἰαπετόν τε

⁴⁵ *Munți înalți a născut și grotele-adânci, hărăzite / Nimfelor, zâne ce-n peșteri de munți îți fac locuințe*” Pentru urmărirea comentariului, vezi totuși versiunea franceză, mai apropiată textului: „Elle mit aussi au monde les hautes Montagnes, plaisant séjour des déesses, les Nymphes, habitantes des monts vallonnées”

⁴⁶ „Fără-a rodi din iubire născut-a marea cea stearpă,
Marea vrăjmasă ce-și umflă unda-n vâltoarea furtunii”

Θείαν τε Πείαν τε Θέμιν τε Μνημοσύνην τε⁴⁷.

Numele lui *Okeanos*, cu κ încadrat de vocale marcând deschiderea, abisul, are, singur, valoare expresivă. Alăturarea predicat – obiect direct (τεκ' Ὠκεανόν) creează o secvență - ἐκ Ὠκε – în care Ω devine fonem – axă. Celor patru nume de divinități masculine (din v. 134) le corespund (în v. 135) patru nume de divinități feminine. Primele două nume din fiecare din versurile notate sunt formate prin comutări de foneme: *Coion* și *Crion* diferă doar prin al doilea fonem (o/r), *Theia* și *Rheia* prin fonemul inițial (*Th-/Rh-*).

În ambele versuri găsim câte un nume provenit dintr-un verb la participiu (*Hyperion* și *Mnemosyne*).

În versul 136 – Φοίβην τε χρυσοστέφανον Τηθύν τ' ἔρατειν⁴⁸ - gruparea numelui și a determinantului realizează efecte paronomastice puse în lumină de alternanța aspiratelor φ/χ/φ în prima sintagmă, și de alternanța τη/θυ/τει, în sintagma a doua.

Ultimul menționat este Kronos: ὀπλότατος γένετο Κρόνος ἀγκυλομήτης, / δεινότατος παίδων (v. 137 – 138)⁴⁹. În determinantul ἀγκυλομήτης (=cu gânduri ascunse) se regăsesc alăturate γ din γένετο (care amintește, totodată și de Γαῖα) și κ din Κρόνος. Determinantul δεινότατος παίδων (= cel mai temut dintre copii) din v. 138, aplicat lui Kronos⁵⁰ este reluat sub forma de plural δεινότατοι παίδων, în v. 155, cu referire la

⁴⁷ „Iar din unirea cu Cerul, născu pe-nspumatul Oceanos
Coios și Crios, Iapet, Hiperion, zeul luminii,
Theia și Rheia apoi Temis și Mnemosyne.”

⁴⁸ „Febe cu-aleasă cunună <cu cunună de aur> și Thetis cea iubitoare”.

⁴⁹ „Și după toți, cel din urmă, pe Cronos cu gânduri ascunse / Cel mai temut din copii”.

⁵⁰ Cronos, fiul lui Uranos, își mutilează tatăl și îi ia locul, devenind stăpânul lumii.

Ciclopi și Hecatonhiri.

Se naște primul conflict mitic: Uranos, care a luat atât de mult parte la opera de creație, vrea, la un moment dat, să-i oprească cursul⁵¹. Conflictul este redat prin seria de antonime:

στεναχίζετο (Γαῖα) (v.159)	(Gaia) gema
ἐπετέρπετο (Οὐρανός) (v. 158)	(Uranos) se bucura
ὑμετέρου (πατρός) (v. 166)	al vostru (tată)
ἡμετέρου (πατρός) (v. 172)	al nostru (tată)
μητέρα κεδνήν (v. 170)	mamă devotată
πατρός δυσωνύμου (v. 171)	tată nevrednic

Un efect similar se obține și prin metrică: versul 176 - Ἦλθε δὲ νύκτ' ἐπάγων μέγας Οὐρανός ἀμφὶ δὲ Γαίῃ - având cinci dactili perfecți, creează sentimentul fals de curgere normală, de ordine universală, după secvențele scurte din pericopa 173 – 174. Sângele lui Uranos este expresia răzbunării. Din el apar, legate de ideea de pedeapsă, Eriniile:

(v. 185) γείνατ' Ἐρινὺς τε κρατερὰς μεγάλους τε Γίγαντας⁵².

Așezarea în chiasm se sprijină pe o figură etimologică: γείνατ' – Γίγαντας, numele γίγας (= gigant) aparținând, se pare, unui *γι - γνέομαι dintr-o rădăcină γα-/γεν-, cu reduplicare. Cuvântul amintește în același timp de latinescul *ingens*, și ar fi

⁵¹ Dăm pentru frumusețea lui comentariul lui Paul Mazon din introducerea la Hésiode. *Théogonie – Les Travaux et les Jours – Le Bouclier*, Paris, 1928, p. 28: „La force mystérieuse qui fait naître la vie, si rien ne vient la régler et la contenir, ne crée que confusion et mort: elle détruit aussitôt ce qui elle vient de mettre au jour”.

⁵² „Erinii/Pline de forță născut-a, pe marii Giganți”.

sinonim cu κρατερός (= puternic) și μέγας (= mare), Γίγαντες apărând ca altă formă pentru Γαῖα πελώρη (= Pământul enorm).

Creațiile naturale ale Gaiei și ale lui Uranos le corespund alte creații, alegorii abstracte. Descendența Noptii o reprezintă puterile fatale omenirii:

(v. 211 – 212):

Νύξ δ' ἔτεκεν στυγερόν τε Μορὸν καὶ Κῆρα μέλαιναν
καὶ Θάνατον, τέκε δ' Ὕπνον, ἔτικτε δὲ Φύλον
Ονειρώων⁵³.

Versurile se realizează prin reluări de foneme și sensuri: *Moros* (Destinul) este reluat prin *Ker* și *Thanatos*, geniul feminin și, respectiv, masculin al *Morții*. De cealaltă parte a versului, *Hypnos* (Somnul) și *Oneiroi* (Visele), vor să atenueze oroarea naturală pe care o produce *Thanatos* (Moartea).

Prezența în catalog, mai departe, a *Hesperidelor* pare a fi un accident: ele nu fac parte din aceeași categorie de abstractizări. Plasarea lor aici realizează însă o demarcație: *Moros*, *Ker*, *Thanatos*, *Hypnos*, *Oneiroi* – se plasează într-o sferă legată de om în general, de destinul fiecărui individ. Abstractizările care urmează – *Moiroi*, *Kerai*, *Nemesis* sunt legate de om ca individ social.

Μόρῳν καὶ Κῆρα (v. 211) se regăsesc în Μοίρας καὶ Κῆρας (v. 217). Dar reluarea nu marchează o simplă trecere de la singular la plural, ci o evoluție: *Kῆρ* – conține ideea morții, și în context, moartea se înscrie în linia destinului; *Kῆραι* – sunt legate de ideea ordinii, a legislației nescrise, a cărei încălcare atrage după sine pedeapsa.

O nouă succesiune și totodată ipostazieri (consecințe) pe plan uman ale ultimilor divinități sunt *Apate*, *Geras*, și *Eris*

⁵³ „Noaptea apoi zămislit-a Soarta cea crudă și Moartea,
Kere cea neagră și Somnul născut-a și-a Viselor mladă”.

(respectiv *Înșelăciunea*, *Bătrânețea* și *Vrajba*); la nivel fonemic, Geras (Γῆρας) și Keras (Κῆρας) diferă doar prin sonoritatea velarei inițiale⁵⁴.

Între aceste abstractizări care reprezintă descendența Noptii, determinanții pot fi ușor comutați:

Νύξ μέλαινα (v.123)	=Noaptea cea neagră
Κῆρα μέλαιναν(v. 211)	=Moartea cea neagră (în acuzativ)
στυγερόν Μόρον (v. 211)	=Moartea odioasă (în acuzativ)
Ἔρις στυγερή (v. 226)	=Lupta odioasă
Οἰζόν ἀλγινόεσσαν(v. 214)	= Nenorocirea dureroasă
Πόνον ἀλγινόεντα (v. 226)	= Necazul dureros (ambele nume în acuzativ)
Νύξ ὀλόη (v. 224)	= Noaptea funestă
Γῆρας τ' οὐλόμενος (v. 225)	= Bătrânețea funestă (ambele nume în nominativ)

Descendența lui Pontos este reprezentată prin ipostaze ale mării. Persoana lui Nereu (Νηρεύς) este expresia unui aspect al mării – marea navigabilă, marea blândă cu omul, care îi favorizează spiritul de aventură.

(v. 233 – 234)

Νηρέα δ' ἄψευδέα καὶ ἀληθέα γείνατο Πόντος

⁵⁴ Alte abstractizări, în pericopa versurilor 226 – 232 sunt complementarele pentru *Eris*; ordinea enumerării lor este ascendentă: *Ponos* (Truda), *Limos* (Foamea), *Lethe* (Uitarea), *Algea* (Durerea), *Hysminai* (Încăierările), *Machai* (Luptele), *Phonos* (Crima), etc.

πρεσβύτατον παίδων⁵⁵.

Alternanțele εα/α/εα/α/εα conduc la ideea de prelungire, de revenire a valurilor, iar aliterația labialei surde π și scăderea tonului din versul al doilea – la ideea de neputință și îmbătrânire.

Pe verticala versurilor 240 – 242 avem trei nume de divinități marine: *Nereus*, *Pontos* și *Okeanos*, care în fapt se confundă:

Νηρῆος

Πόντος

Ὠκεανοῖο (κοῦρης)

Personalitatea Nereidelor, al căror catalog se întinde pe aproximativ 20 de versuri, este prezentată în asociații de idei profunde și poetice, create în fața spectacolului mării. Numele lor rezumă toată poezia vieții marine. Din cele 50 de nume pe care le conține catalogul Nereidelor, unele sunt deja cunoscute; altele fac doar aluzie la frumusețea purtătoarelor lor. Cele mai multe evocă un aspect al mării sau o idee relativă la navigație; altele desemnează virtuți. Este clar că acestea sunt virtuțile lui Nereu, personificate în fiicele lui, printr-un procedeu frecvent în toate mitologiile, dar care aici nu s-ar putea explica dacă nu am presupune că Hesiod se referă la legendele în care Nereu juca un rol de prim plan.

Nereidele amintesc de binefacerile mării; ele exprimă în același timp toate calitățile ei: forța și blândețea, calmul răzător, azurul strălucitor, rapiditatea mișcărilor, cavernele unde pătrund, coastele și insulele pe care le scaldă, plajele de nisip. Catalogul oferă un amestec de nume pitorești și alegorice. Dăm selectiv

⁵⁵ „Marea născu pe Nereu cel drept, lipsit de minciună
Dintre copii cel mai vârstnic”.

câteva exemple:

(v. 243): Πλωτῷ τ' Εὐκράντη τε Σαῷ τ' Ἀμφιτρίτῃ τε

1 2
nume referitoare
la navigație

3 4
nume referitoare
la aspectele mării⁵⁶

Asocierea urmează o formulă 1 – 3 (nume cu două silabe lungi și fonetismul *ω* în ultima silabă) și 2 – 4 (nume cu trei și respectiv patru silabe și cu fonetism *-τη* în finală).

(v. 244):

Εὐδῶρη τε Θέτις τε Γαλήνῃ τε Γλαύκῃ τε

1 2
nume referitoare la
binefacerile mării

3 4
nume referitoare la
aspectele mării⁵⁷

Formula de asociere a numelor este schimbată: 1 – 2 și 3 – 4. Pericopa versurilor 250 – 255 reia elementele de compunere și realizează o metaforă dezvoltată cal / val și un paralelism *Θη/νοη*:

(v. 251):

Ἴπποθοῇ τ' ἐρόεσσα καὶ Ἴππονόῃ ῥοδόπηχυν⁵⁸.

Corespunzător lui *ἵππος* (= cal) avem *κῦμα* (= val), prezent în *Κυμοδόκη* (*Kymodoke*, v. 252), *Κυματολήγη* (*Kymatolege*, v. 253) și *Κυμῷ* (*Kymo*, v. 255). Comutativitatea determinantilor se menține:

⟨ Ἴπποθοῇ τ' ἐρόεσσα (v.251) -Hypothoe cea dragălașă
Ἀλῇ τ' ἐρόεσσα (v. 245) -Ialie cea dragălașă

⁵⁶ „Ploto, Eukrante și Sao și Amfitrite”.

⁵⁷ „Eudore și Thetis și Galene și Glauke”.

⁵⁸ „Hippothoea cea plină de vrajă și [...] / Hypponoe cu brațe de roze”. Cele două nume au în compunere elementul comun *ἵππος* (*hyppros*) = cal.

Εὐνίκη ῥοδόπηχυσ (v. 246) -Eunike cu brațe de roze
 Ἴππονὸν ῥοδόπηχυσ (v. 251) -Hipponoe cu brațe de roze
 Numele din versurile 261 – 262 – Θεμιστώ, Προνόη,
 Νημερτής (*Themisto, Pronoe, Nemertes*) sunt determinanți ai lui
 Νηρεὺς (*Nereus*), din versurile 235 – 236: Θεμιστῶ trimite la
 Θεμιστεύων (participiul verbului θεμιστεύω = a face dreptate),
 iar Νημερτής – la adjectivul omonim νημερτής (= veridic).

Hesiod realizează un tipar de compunere și apoi disociere a
 cuvintelor: ὤκεια (= cea iute), determinant pentru *Iris* (v. 266),
 intră în numele propriu compus purtat, în versul următor, de una
 dintre Harpii: Ὠκυπέτης (*Okypetes*). Numele este disociat (v.
 269) în ὠκείης πτερύγεσσι (= cu aripi rapide); atât în -πετη cât
 și în πτερύγεσσι recunoaștem un Radical πετ-/πτα- = a zbura.

Ὠκυ – πέτης

↓ ↓
 ὠκείης πτερύγεσσι

În câteva locuri expresivitatea fonetică a versului este
 sugestivă pentru numele proprii: reluările de aspirate din v. 297 –
 298 anunță numele Echidnei (Ἐχιδνα) și, în continuare (v. 306),
 al lui Typhaon (Τυφάων).

(v. 306):

Τῇ δέ Τυφάονά φασι μιγήμεναι ἐν φιλότῃτι⁵⁹.

Aspirata labio-dentală φ, prezentă în trei cuvinte din vers,
 conține ideea de exhalatie prezentă și în numele lui Τυφάων.
 Determinanții lui Typhaon și ai Echidnei se regăsesc la
 descendenții lor:

⁵⁹ Echidina „S-a dăruit lui Typhaon, se spune, în dragoste-aprinsă”.

(v. 304):

λυγρή Ἐχιδνα – λύγρᾱ Ὑδρην ἰδυῖαν Λερναίη
înfricoșătoarea – Hydra lui Lerna care știe lucruri
Echidna înfricoșătoare

Ὑδρῆ și Ἐχιδνα (șarpele de apă și vipera) fac parte din aceeași familie. Apropierea este sugerată și de plasarea în vers; construcția este: obiect direct (Ὑδρην) – subiect (αὐτίς, pronume demonstrativ, echivalent pentru Ἐχιδνα).

(v. 313):

τὸ τρίτον Ὑδρην αὐτίς ἐγείνατο λυγρὰ ἰδυῖαν⁶⁰.

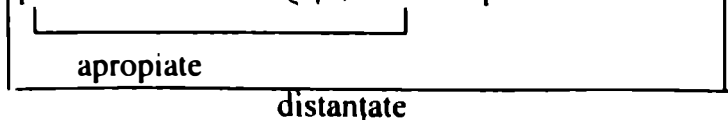
În același timp, numeralul articulat τὸ τρίτον (= al treilea) trimite fonetic la numele lui Τρίτων (*Triton*), care, ca și Ὑδρᾱ este un monstru al apei.

Distanțele între nume sau între nume și determinanți variază.

În v. 311: Κέρβερον ὠμηστήν, Αἰδεω κύνα χαλκεόφωνον⁶¹, Κέρβερος (*Cerber*) și Αἰδης (*Hades*) sunt plasate aproape unul de altul; între ele, un singur determinant ὠμηστήν (= crâncen), care, deși gramatical se acordă cu Κέρβερος, poate fi aplicat ambelor nume. Determinantul propriu pentru Κέρβερος, χαλκεόφωνος (= cu glas de aramă) este plasat la extremitatea versului.

Revenind la v. 313, relația este:

nume complement direct (Ὑδρην) – subiect – predicat – determinant

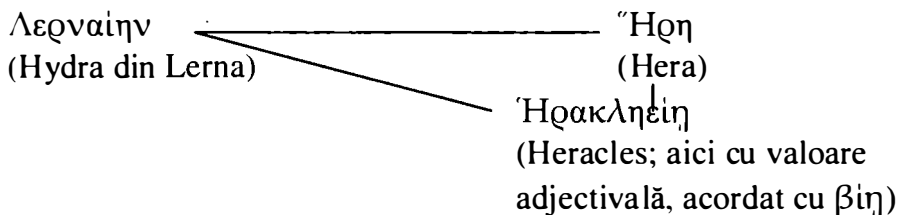

Λερναίην (v. 314; din Lerna) este o apozitie distanțată:

⁶⁰ În traducere mai liberă: „Hidra din Lerna a fost a treia crudă făptură”.

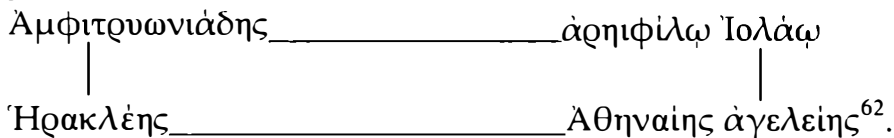
⁶¹ „crâncenul Cerber / Câinele zeului Hades, cu glas de aramă puternic”.

localizând, ea reia pe "Υδρη și realizează relația în triumphi:

Schema însăși indică relațiile dintre divinități: Hydra din Lerna, crescută de Hera, din ură pentru Heracles, va fi ucisă de erou.

Numele lui Heracles este desemnat prin dubla descendență: Διὸς υἱὸς (= fiul lui Zeus), și Ἀμφιτρωνιάδης (= fiu al lui Amphitriton). Relația în triumphi, este înlocuită cu un patulater:

La rândul lor, determinanții ἀρηϊφίλος (= războinic) și ἀγελεῖα (= care strânge prada din câmpul de luptă) se referă la caracterul războinic al personajelor.

Și determinanții Chimerei (Χίμαιρα) sunt comuni Echidnei și Cerberului:

(v. 320):

δεινὴν τε μεγάλην τε ποδώκεά τε κρατερὴν τε⁶³.

Primii doi, trimit la imaginea de șarpe a Echidnei, din v.

⁶² Sau, simplificat: Ἀμφιτρωνιδὺν — Ἰολαὸς

Heracles — Athena

Pentru înțelegere dăm în traducere versurile: „Dar a ucis-o cu arma-i necruțătoare divinul *Amphytrionid*, al lui Zeus copil, ajutat de *Iolaos*, cel de Ares iubit și de sfatul cel bun al *Athenei*”.

⁶³ „Crâncenă și uriașă, sprintenă-n mers, vigoasă”.

299; următorii doi se suprapun sintagmei ἀναιδέα τε κρατερόν τε, din v. 312, aplicată Cerberului.

Între versurile 337 – 370 este plasat al doilea mare catalog al „Théogoniei”: *catalogul fluviilor și Oceanidelor*. Primul (v. 337 – 345) cuprinde nume ce se credeau a fi necunoscute lui Hesiod; nu întâlnim, în schimb, nici un nume de fluviu beoțian. Jumătate din cele 25 de fluvii numite, sunt din Asia Mică sau din Thesalia, și printre ele 7 sunt troiene. Modelul lui Hesiod trebuie căutat în poemele anterioare și, în special, în „Iliada” (XII, 20 și urm.). Numele au fost alese de poet fie pentru sonoritatea lor, fie pentru celebritatea pe care le-a dat-o epopoea.

(v. 337 – 338):

Τηθύς δ' Ὀκεανῷ Ποταμοὺς τέκε δινήεντας
Νεῖλος τ' Ἀλφειὸν τε καὶ Ἑριδανὸν βαθυδίνην⁶⁴.

Pe verticala versurilor, determinanții au în compunere același element, -δινη (= vârtej, vârtoare), participiul verbal și adjectivul creând imaginea de „ape involburate” sau „cu valuri adânci”. Istrul (Dunărea) se află în aceeași secvență enumerativă cu Strymon și Maiandros (v. 339), prin reluarea unui fonetism mai complicat: -str- (Στρ-)/-dr-(δρ)/-str-(στρ)/thr-(θρ), prezent în numele celor trei fluvii și în determinantul καλλιρέεθρον (= cu ape frumos curgătoare) aplicat Istrului. Uneori nume scurte apar cu altele de mai multe silabe:

(v. 341):

Νέσσον τε Ῥοδίων θ' Ἀλιάκμονά θ' Ἑπτάπορον τε
(Nessos și Rhodius și Haliakmon și Heptaporus).

Versul nu conține nici un determinant dar Ἑπτάπορος (= cu șapte direcții), este la origine un determinant; la rândul lui, sufixul -μονα din Ἀλιάκμονα poate implica adjectivul μόνος,

⁶⁴ „Tethys născu din Oceanos șerpuitoarele fluvii,
Neilos, Alfeios, Eridanos cu-nvârtejite bulboane”.

η, ον (= singur, unic), realizându-se opoziția între „unic”/”mai mulți” sau („unu”/”șapte”). Restul elementelor de compunere din numele celor două fluvii - Ἀλία- și - πορὸν, conțin ideea de „mare”, „marin”, din numele comune ἄλς și πόρος.

Catalogul Oceanidelor (v. 349 – 370) conține nume care amintesc de fluviul paternal (*Callirhoe, Amphirhoe, Okyrhoe*) sau de zone geografice (*Europa, Asia*). Alte nume se atașează la idei diferite: floare - culoare (*Ianthe, Rhodeia, Xanthe*)⁶⁵, lumină – strălucire (*Elektre, Chryseis*)⁶⁶, muncă-bogăție (*Pluto, Polydore*)⁶⁷. Catalogul urmărește crearea de grupuri antonimice, eufonice, metrice sau etimologice privilegiate.

În v. 349 Πειθώ (*Peitho*) și Ἀδμήτη (*Admete*) formează un grup antonimic: Πειθώ desemnează „convingerea”, „docilitatea”, iar Ἀδμήτη (forma feminină a adjectivului ἄδμητος, η, ον) – „nesupunerea”, „neîmplânzirea”⁶⁸.

Versurile 351 – 352 urmează o schemă asemănătoare:

⁶⁵ Ianthe (Ἰάνθη), de la o formă *Φιάνθη, în care recunoaștem două elemente de compunere: ἰόν,-ου = violetă, și ἄνθος = floare. Rhodeia (Ρόδεια) e un nume derivat de la ῥόδον = trandafir; Xanthe (Ξάνθη) reprezintă forma feminină a adjectivului ξανθός, ἡ, ὄν = galben, blond.

⁶⁶ În numele Electrei (Ἠλέκτρον) recunoaștem un Radical ἄλκ- = a străluci. Un Radical χαρ-/χρσ- cu aceeași semnificație are la bază și numele Chryseis (Χρυσήϊς).

⁶⁷ Punem în relație numele feminin Pluto (Πλουτώ) cu numele lui Plutos (Πλοῦτος), zeul bogăției (forma comună a numelui πλοῦτος semnifică „bogăție”). Polydore (Πολυδώρη) s-ar traduce prin „cea care a primit daruri multe sau dotă bogată”; numele e compus din adjectivul πολὺς, πολλή, πολὺ = mult, numeros, mare + substantivul δῶρον = dar, cadou.

⁶⁸ De unde și sensul secundar de „fecioară” pentru al doilea nume.

Ἰππῶ	τε	Κλυμένη	τε	Ρόδεια	τε	Καλλιρόη	τε
Ζευξῶ	τε	Κλυτίη	τε	Ἰδυιά	τε	Πασιθόη	τε. ⁶⁹

Pe verticală se formează cupluri:

Ἰππῶ / Ζευξῶ – nume bisilabice, cu aceeași schemă metrică și același vocalism final (ω);

Κλυμένη / Κλυτίη – nume cu același radical κλυ- = a auzi și cu aceeași schemă metrică.

Καλλιρόη / Πασιθόη – realizează alternanța ῥοή / θοή („curgere”, substantiv / „rapidă”, adjectiv), ῥέω / θέω („a curge” / „a alerga”).

Alteori, elementele de legătură între nume se realizează prin determinanți: εὐειδής (= frumos, cu aspect plăcut) aparține aceleiași serii cu θεοειδής (= cu aspect divin), aplicat *Uraniei* (v. 350) și *Idyei* (numele Oceanidei din v. 355). Determinantul lui Πλουτώ (*Pluto*), βοῶπις („cu ochi de junincă”) se leagă prin același element de compunere ὤψ, ὠπός (= ochi) de numele Europei (Εὐρώπη, v. 358); mai departe, Εὐρώπη și Εὐρυνόμη aparțin, prin primul element de compunere (εὐρύς = larg, întins) unei sfere comune de reprezentări.

Catalogul Oceanidelor constituie ultimul mare catalog al „Thegoniei”.

Trecând la *descendența Titanilor și eroilor*, stilul enumerativ va fi mai puțin folosit. Cu rare excepții, nu se mai poate observa aceeași legătură între nume și între nume și determinant. Părțile narative dobândesc o pondere mai mare.

Descendența din Hyperion și Theia (v. 371 – 375) este prezentată într-o ordine nouă: se începe cu divinitatea – mamă și se încheie cu divinitatea – tată. Cu excepția primului nume, versul

⁶⁹ Hippo, Klymena, Rhodeia, Kallirhoe,
Zeuxo, Klytie, Iduia, Pasithoe.

371 este o reluare a versului 19:

Θεία δ' Ἡέλιον τε μέγαν λαμπράν τε Σελήνην⁷⁰.

Dacă admitem că *Theia*⁷¹, prin etimologie poetică, s-ar traduce prin „privirea primordială”⁷² și „luminoasă”, în ipostaza de principiu luminos ea se plasează pe același plan cu *Helios*, *Seleme* și *Eos* (Soarele, Luna și Aurora)⁷³; pierzându-și valoarea abstractă, numele poate fi considerat determinant pe lângă divinitățile pe care le-a creat. Acțiunea lor comună, indicată prin verbul φαίνει („împarte lumină”), apare în vers, restrictiv, doar pe lângă numele Aurorei⁷⁴. Interesantă este construirea ultimului vers al pericopei:

(v. 374):

γείναθ' ὑποδομηθεῖς Ὑπερίονος ἐν φιλότῃ

Alăturarea participiului verbal ὑποδομηθεῖς (ce ține aici locul numelui Theei) și a principii masculine, reprezentat în noua genealogie de numele lui Hyperion, crează opoziția ὑπὸ / ὑπέρ (dedesubt / deasupra sau jos / sus).

Divinitățile luminoase sunt desemnate, în continuare, de Ἀστραῖος (*Astraios*) în dublă ipostază – creat / Acuzativ obiect direct și creator / Dativul interesului-, Ἑωσφόρος (*Heosforos*, Luceafărul de dimineață) și Ἀστρα (*Astra*, Stelele), toate, de fapt,

⁷⁰ Theia (născu) Soarele cel mare și pe strălucitoarea Lună.

⁷¹ Cuvântul propriu-zis se traduce prin „divină” (forma feminină a adjectivului θεῖος, α, ον).

⁷² În legătură cu verbul θεάομαι, -εῶμαι = a contempla, a examina, și prin extindere, a vedea.

⁷³ Cf. și Pindar, *Isthmianica*, V, 1 – 3, în care numele zeiței este pus în legătură și dă valoare aurului.

⁷⁴ Pentru înțelegere, dăm în traducere, întreaga pericopă: „Theia născu făcliei, Soarele strălucitor, / Luna torță marea, Aurora ce-mparte lumină / Zeilor fără de moarte ce au peste cer stăpânire, / Oamenilor, care cu toții, aici pe pământ, își fac veacul / Ea i-a născut, rodnică cu drag de Hyperionos”.

ipostazierii (sau imagini) ale lui οὐρανός (= cerul).

Lor le urmează, în antiteză, descendenta *Styxului*, reprezentată prin patru abstractizări grupate (v. 384 – 385):

· Ζῆλυν καὶ Νίκην

Κράτος ἡδὲ Βίην⁷⁵.

Toate vor deveni atribute ale persoanei lui Zeus „stăpânul puternic și mare”⁷⁶. Nimic însă nu ne amintește de cataloagele hesiodice. Stilul este prozaic, lipsit de figuri fonetice, cu determinanți puțini la număr și episoade izolate⁷⁷. Generațiile divine sunt reluate. Descendența Rheeli și a lui Cronos se întinde pe mai bine de 50 de versuri (v. 453 – 506); dintre ele, mai mult de jumătate se referă la Zeus.

(v. 453):

· Ρεῖη δὲ ὁμηθεῖσα Κρόνῳ τέκε φαιδίμα τέκνα⁷⁸.

Ideea de creație din radicalul lui Κρόνος (*Cronos*) este susținută de acuzativul interior τέκε τέκνα. Deși apare o nouă generație, Γαῖα (*Gaia*) nu-și pierde importanța. Noțiunea de „pământ” apare obsedant: Δήμητρα (*Demetra*, divinitate a pământului cultivat, v. 454)⁷⁹ ὑπὸ χθονί (= sub pământ, v. 455)⁸⁰, Ἐννοσίγαιον (*Ennosigaios*, cel care zdruncină pământul,

⁷⁵ Zelos și Nike / Kratos și Bie (respectiv, *Emulația / Întrecerea*) și *Victoria / Puterea și Forța*.

⁷⁶ v. 403: αὐτός <Ζεὺς> δὲ μέγα κρατεῖ ἡδὲ ἀνάσσει.

⁷⁷ Vezi imnul către Hecate, v. 411 – 452, în care însă, recunoaștem pe autorul proemului.

⁷⁸ Versul marchează noua genealogie divină: „Rhea-mblânzită de Cronos copiii cu faimă născut-a”.

⁷⁹ Personalitatea Demetrei este distinctă de cea a Gaiei. pământul ca element cosmogonic. După etimologia vulgară, numele Demeter este sinonim cu *Terra Mater* (pentru care δᾶ = γῆ, la doriani; de aici și numele Δηῶ, pe care îl poartă adesea zeița).

⁸⁰ Cu referire la locuința lui Hades.

v. 456)⁸¹, εὐρεῖα χθῶν („întinsul pământ”, v. 458)⁸², culminând cu opoziția cer / pământ (sugerată de numele Herei și a lui Hades, plasate în versuri succesive)⁸³. Legătura dintre divinități se face prin recapitularea generațiilor divine:

I. Γαῖα καὶ Οὐρανός (v. 470)

I. Gaia și Uranos

II. (Ρεῖη) καὶ Κρόνος (v. 473)

II. <Rheia> și Cronos

III. Ζεύς (v. 479)

III. Zeus

Cele două divinități rivale apar alăturate în vers (476): ἀμφὶ Κρόνῳ βασιλῆι καὶ υἱεὶ καρτεροθύμῳ⁸⁴; indicarea lui Zeus doar printr-un determinant aduce o amânare a evoluției. Opoziția este realizată și la nivel de determinanți, prin ironie; întreg versul 486 conține o ironie la adresa lui Cronos:

Οὐρανίδη μέγ’ ἄνακτι, θεῶν προτέρῳ βασιλῆι⁸⁵.

În noua răsturnare de situație, determinanții ficși atașați numelui lui Cronos – μέγας și ἀγκυλομήτης⁸⁶ capătă aceeași valoare ironică.

Pe parcursul prezentării noii mitologii întâlnim o serie de elemente antitetice:

a) antiteza la nivelul primelor picioare metrice, în versurile 481 – 482:

Ἔνθα μιν ἵκτο φέρουσα θοὴν διὰ νύκτα μέλαιναν

⁸¹ Epitet al lui Poseidon, vezi *Iliada*, VII, 455; *Odyseea*, IX, 518.

⁸² Ca element care are de suportat manifestările de forță ale lui Zeus.

⁸³ Versurile 454 – 455; dăm aici numai traducerea: <născu pe> „Hera-n sandale de aur, Hades cu trup viguros și inima ne-nduplecată / Ce sub pământ locuiește”.

⁸⁴ „despre regele Cronos și despre fiu-i mai aprig”.

⁸⁵ „Marelui Domn Uranid, al zeilor cel dintâi rege” i se prezintă în locul lui Zeus, o piatră înfășată, pe care Cronos o înghite.

⁸⁶ μέγας = mare; ἀγκυλομήτης = cu gânduri viclene.

πρώτην ἐς Δίκτον κρύψεν δὲ ἐ χειρὶ λαβοῦσα⁸⁷.

Cheia metricii v. 481 o dă determinantul θοήν, ce anunță o mișcare precipitată, adecvată cu această fază din desfășurarea legendei;

b) antiteză, la nivel mitologic, între nume din aceeași sferă semantică: forțe din sfera intelectului, particularizate în descendenții titanului *Iapet* (*Menoitios*, *Prometheus*, *Epimetheus*) vin în conflict cu μητιετα Ζεύς (= Zeus cel înțelept, v. 520). Opoziția se adâncește chiar între Titanizi:

(v. 510 – 511):

τίκτε δ' ὑπερκύδαντα Μενόϊτιον ἤδὲ Προμηθεᾶ
ποικίλον αἰολόμητιν, ἁμαρτίνοόν τ' Ἐπιμηθεᾶ⁸⁸.

Pe verticala versurilor, numele lui Prometeu (Προμηθεύς) și Epimeteu (Ἐπιμηθεύς)⁸⁹, construite pe aceeași formă derivată a verbului μανθάνω (= a învăța, a afla), se află în antiteză: prefixele de compunere προ- și ἐπι- realizează opoziția semantică „înainte” / „după”;

c) antiteză între determinanți: în același vers (511), αἰολόμητιν (= subtil) este opus lui ἁμαρτίνοόν (= neîndemânatic).

Înfruntarea între Zeus și Prometeu este înfruntarea a două forțe ale intelectului. Determinanții sunt lungi, uneori sintagme întregi; procedeul ține de ceremonial și etichetă, dar ascunde și o evidentă țință ironică. Situația numelor indică relații dintre

⁸⁷ Versurile au valoare aici doar pentru procedeul enunțat; dăm totuși traducerea lor după ediția în limba română: „Geea îl poartă întâi prin beznele nopții spre Lyktos / Luându-l în mâinile sale, apoi îl ascunde cu grijă”.

⁸⁸ „<a zămislit>/Pe Menoitios trufașul, pe Prometeu după dânsul,/Ager cu minte dibace, pe Epimeteu prostănacul”.

⁸⁹ Și al treilea nume, Μενόϊτιος (*Menoitios*) are la bază un Rad. μεν- = a se gândi. Al patrulea descendent (dar primul enumerat în text), Atlas nu intră în această sferă semantică.

concepte. În versurile 517 – 518, plasarea lui Atlas între cer (οὐρανός) și pământ (γαῖα), indică funcția Titanului:

Ἄτλας — οὐρανόν εὐρύν (ἔχει)

πειρασιν ἐν γαίῃς⁹⁰

Așezarea în diagonală indică cel mai adesea opoziția.

v. 565 – 568: ———— ἐὺς πάις Ἰαπετοῖο
nobilul fiu al lui Iapet (= Prometeu)

Ζῆν ὑψιβρεμέτην
„Zeus ce tună-n înalțuri”

Numele de pe verticala versurilor 571 – 573 vor fi reluate în v. 579 – 580:

—————	περίκλυτος Ἀμφιγυῆις
—————	Κρονίδεω (διὰ βουλᾶς)
—————	θεᾷ γλαυκῶπις Ἀθήνῃ
Ele îi desemnează pe	
=====	Hephaistos
=====	Zeus
=====	Athena

Relația liniară dintre nume pune în evidență caracterul lor mitic de forțe aliate.

Fonetismul concordă cu mitul; reluarea, de pildă, în v. 530, a grupului ηος/εος/εος (*ēos/ēos/ēos*) este expresia ecoului și a faimei.

(v. 530) ὄφρ' Ἡρακλῆος Θηβαγενέος κλέος εἴη⁹¹.

Mânia lui Zeus este redată expresiv prin alternanță de

⁹⁰ Atlas (susține/vastul cer)

sau

la capătul pământului.

⁹¹ „Faimă mai multă să aibă născutul din Teba, Heracles”.

aspirate:

(553 - 554)

Χερσί δ' ὃ γ' ἀμφοτέρησιν ἀνείλετο λευκὸν ἄλειφαρ
χῶσατο δὲ φρένας ἀμφί, χόλος δέ μιν ἵκετο θυμὸν⁹².

Hesiod încearcă să sugereze pentru unele nume o etimologie recurgând la figuri de sunet care trebuie să producă în mod implicit asociații. Uneori asocierea figurilor de sunet este motivată semantic sau etimologic. Alteori este gratuită, dar poate produce un efect straniu sau hilar, adeseori sugestiv imagistic. În v. 526 – 527, de exemplu, ἄλκιμος (= viteaz, curajos), determinant pentru Ἡρακλῆς (*Heracle*), furnizează în același timp o etimologie pentru Ἀλκμήνη (*Alcmene*):

(v. 526 – 527)

Τὸν μὲν ἄρ' Ἀλκμήνης καλλισφύρου ἄλκιμος υἱὸς
Ἡρακλῆς ἔκτεινε, etc⁹³.

La nivel de nume comune, Hesiod lucrează cu valori semantice opuse: χαριζόμενος (= care face plăcere; v. 580) și χάρις (= farmec; v. 583), neutralizează pe χῶόμενος (= supărat; v. 561).

În v. 585:

Αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τεῦξε καλὸν κακὸν ἀντ' ἀγαθοῖο⁹⁴

καλὸν κακὸν (= rău frumos) creează o ciocnire de sfere: frumosul este asociat nu cu binele, ci cu răul.

Relația logică este înlocuită cu o relație în diagonală:

⁹² „Smulse grăsimea cea albă cu două brațe deodată
Inima-n pieptu-i se umflă, în gând se revarsă mânia”.

⁹³ „Fiul *Alcmenei* cu glezna frumoasă, viteazul *Heracles*.
Vulturul crud îl omoară etc.

⁹⁴ „Dar când în locul unui lucru bun <Zeus> a creat un rău (atât de) frumos”.

frumos — bine
urât — rău

frumos X bine
urât X rău

Opoziția conceptelor bine – rău și frumos – urât va sta la baza miturilor lui Prometeu și al Pandorei.

Alte opoziții între Zeus și Hecatonhiri (v. 617 – 629) sau între Cronizi și Titani (v. 630 – 735) au doar valoare mitologică. Rezolvarea primului conflict pregătește desfășurarea celui de al doilea: readuși la lumină la sfatul Geei, Hecatonhirii vor fi aliații lui Zeus în lupta acestuia cu Titanii. Repetarea numelor Titanilor (v. 630, 632, 648, 674) sugerează ideea, neenunțată de Hesiod, a responsabilității lor pentru conflictul dezlănțuit.

Zgomotul luptei este sugerat de foneme și cuvinte expresive.

În v. 678 - δεινὸν δὲ περὶαχε πόντος ἀπείρων⁹⁵ grupurile fonematice ει/ια/ει (ei/ia/ei) converg în onomatopeicele ἰωή (v. 682 = zgomot) și ἰαχήν (v. 708 = strigăt). Mai departe, în v. 679 – 680:

γῆ δὲ μέγ' ἔσμαράγησεν, ἐπέστενε δ' οὐρανὸς εὐρὺς
σειόμενος⁹⁶

expresivitatea verbului ἔσμαράγησεν este amplificată de γῆ, aici cu valoare pur fonetică. Același verb va fi reluat în v. 693 – 694: ἀμφὶ δὲ γαῖα φερέσβιος ἔσμαράγιζε / καιομένη⁹⁷. Grupul – σμ- din componența verbului este prezent în forma adjectivului σμερδαλέης (= înspăimântător, teribil, din. V. 710), alături de alte grupuri fonematice expresive construite pe vibranta „rho”(ρδ, ριδ, ρτ, ργ):

⁹⁵ „iar marea / Primejdioasă și-ntinsă răsună”.

⁹⁶ „mugește pământul/Cerul cel fără de margini e zguduit” sau, mai expresiv „La terre saudain *mugit* à grande voix, et le vaste ciel, ébranlé, lui répondait en gémissant”.

⁹⁷ „Geea, pământul cel rodnic, *mugește* cuprins de văpaie”.

(v. 710):

σμερδαλέης ἔριδος, κάρτος δ' ἀνεφαίνετο ἔργον⁹⁸.

Ritmul versurilor este adaptat momentului; multe perioade se termină în piciorul 1 sau 2 din versul următor⁹⁹; alteori, versurile lasă impresia unui dezechilibru. Revenirea (în v. 734) numelor lui Gyes, Kottos și Briareus, în calitate de φύλακες πιστοὶ Δίος αἰγιόχοιο (v. 735)¹⁰⁰ încheie episodul. Locul în care vor fi închiși Titanii ocazionează descrierea unei noi imagini a lumii (v. 736 – 745): este punctul de unde încep să capete formă pământul (γῆ), Tartarul (Τάρταρος), marea (πόντος) și cerul (οὐρανός). Determinanții δνοφερῆς (= întunecat), ἡερόεντος (= cețos), ἀτρυγέτοιο (= sterp), comutabile pe lângă primele trei elemente, sunt atenuați de ἀστεροέντος (= înstelat), atașat „cerului”¹⁰¹.

Pe verticală

Ταρτάρου ἡερόεντος

οὐρανοῦ ἀστεροέντος

deși din punct de vedere metric se suprapun, creează opoziția dublă *jos / sus* și *întuneric / lumină*. Pasajul se bazează pe frecvente repetiții de sintagme sau versuri¹⁰².

Schema urmărește nume din sfere opuse:

-cupluri de nume proprii

- Ημέρη (Zi) – Νύξ (Noapte)
- ὕπνος (Somn) – Θάνατος (Moarte)

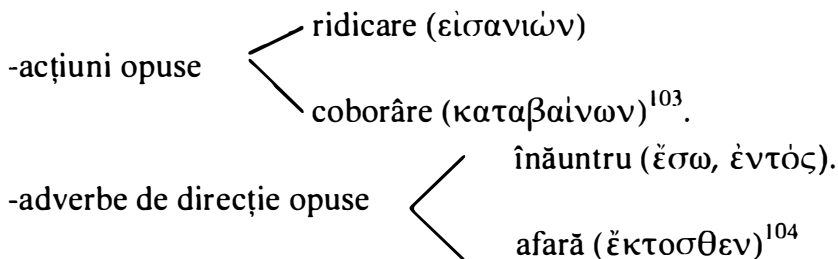
⁹⁸ „Astfel de vuit creștea din crâncena luptă zeiască” sau mai bine. „Un fracas effrayant sortait de l'épouvantable lutte”.

⁹⁹ Vezi, de exemplu, versurile 688 / 689; 692 / 693; 693 / 694; 695 / 696 etc.

¹⁰⁰ „paznici fideli ai lui Zeus, purtător de egidă”.

¹⁰¹ În exemplele citate numele și determinanții lor sunt în cazul genitiv, cerut de substantivele πηγαι (= izvoarele, locurile de pomire) și πείρατα (= capătul, limitele).

¹⁰² Vezi, de exemplu, v. 747 – identic cu v. 519, 809 – 810 identic cu v. 738 – 739; 848 – 849 – sunt copia versurilor 680 – 681; v. 854 repetă v. 707.

Determinantul axă este δεινός (= înfricoșător); el revine obsesiv (v. 743, 744, 759, 769, 776) și se aplică unor elemente diverse¹⁰⁵. Pasajul încearcă relații fonetice noi între nume:

(v. 805 – 806): Στυγός ὕδωρ ὠγύγιον („apa foarte veche a Styxului”), cu simetria υγο / ωγυ creează un efect paronomastic.

Pe verticala versurilor 817 / 818, Βριαρέων (*Briareu*) se află în relație fonetică cu determinantul altui nume: βαρύκτυπος Ἐννοσίγαιος¹⁰⁶.

Relația mitică Gaia - Tartaros¹⁰⁷ este concretizată în sintagma comună τάρταρα γαίης (v. 841; infernul de sub pământ). La rândul lor, Titanii au ca determinant ὑποταρτάριοι (v. 851; cei închiși în Tartar).

Un scurt pasaj (v. 880 – 885) pregătește catalogul descendenței Olimpienilor; se începe, cum este normal, cu descendența lui Zeus. Soțiile lui Zeus nu sunt, din punct de vedere theogonic, decât atribute atașate substanței sale divine; copiii care se nasc din aceste uniri sunt emanații sau ipostaze ale puterii și

¹⁰³ Ambele participii prezente: εἰσανιῶν – de la εἰσάνειμι = a ridica spre, a se ridica la; καταβαίνων – de la καταβαίνω = a coborî.

¹⁰⁴ Ultimul adverb folosit repetat în v. 752 și 773.

¹⁰⁵ τέρας (semn divin, miracol), οἰκία (locuință); θεοί (zei), κύων (câine), Στύξ (Styx).

¹⁰⁶ „Cel care tună-n adâncuri, Poseidon”.

¹⁰⁷ Din relația cu Tartaros, Gaia născu pe monstrul Typhoeos.

înțelepciunii universale.

(v. 886):

Ζεὺς δὲ θεῶν βασιλεὺς πρῶτην ἄλοχον θέτο
Μῆτιν¹⁰⁸.

Μῆτις (*Inteligența, Înțelepciunea*) este, în mod necesar, asociată cu persoana zeului suprem; numele zeiței trimite la μητίετα Ζεὺς (= Zeus cel înțelept; v. 904 și 914).

A doua soție a lui Zeus, Themis (Θέμις) se atașează ideii de Ordine într-un univers în care Zeus este stăpânul suprem. *Eunomia* (Εὐνομία), *Dike* (Δίκη), *Eirene* (Εἰρήνη), concepte abstracte ce personifică *Echitatea*, *Dreptatea* și *Pacea* sunt la rândul lor ipostazieri ale ordinii desemnate prin Themis. Determinantul τεθαλυῖα (= înfloritoare), recunoscut Păcii (v. 902), va fi preluat de numele uneia dintre Grații. Thalia (Θαλίη, v. 909) și de θαλερή, adjectiv care însoțește pe ultima dintre soțiile lui Zeus, Hera (v. 921). Hesiod oferă etimologii proprii: Chorele (Χοραι) sunt puse în relație cu verbul ὠρεύουσι¹⁰⁹. Mai departe (v. 912 și 914) μητρὸς poate constitui o etimologie pentru Δήμητρος¹¹⁰.

După menționarea celor trei Chore, trei Moire și trei Charite, urmează cele nouă Muze. Numele Muzelor nu apar în text, ci sunt indicate de cuvinte din sfere semantice apropiate:

ἐράσσατο	→	Ἐρατώ
Θαλῖαι	→	Θαλία
τέρψις	→	Εὐτέρπη și Τερψιχόρη ¹¹¹

¹⁰⁸ „Zeus, al zeilor rege, ales-a drept soață pe Metis / La început”.

¹⁰⁹ În traducerea frumoasă a întregului vers 903: Orele „ce au sub oblăduire / Faptele celor vremelnici”.

¹¹⁰ Ambele nume în text, sunt în cazul genitiv.

¹¹¹ Relațiile create sunt între:

Catalogul continuă cu alte divinități Olimpene. Din lunga enumerare reținem construcțiile cu efecte eufonice deosebite:

-“Ἡρην θαλερῆν (construcție în acuzativ)¹¹²; „Hera cea înfloritoare”; numele zeiței este conținut parțial în determinant - “Ἡρην – (---) ερην (v. 921);

-numele Athenei este indicat de două determinante (al doilea cu valoare de nume propriu: γλαυκῶπιδα Τριτογένειαν („Tritogeneia cea cu ochii azurii”, v. 924)¹¹³.

Pe verticala versurilor 924 – 925 avem numele și determinantul cu fonetism apropiat (Τριτο-/τρυτω-):

Τριτογένειαν (Tritogeneia)

ἀτρυτώνην (= neobosita)

Procedeul se menține și pentru numele Ἀμφιτρίτης (Amphitrite) și Τρίτων (Triton), plasate în prima perioadă a versurilor 930 – 931¹¹⁴.

Descendența este flancată de determinantul δεινός (v. 933; = înfricoșător), aplicat lui Triton, și δεινούς (v. 935; =

-verbul ἐράω - ὦ = a iubi – și numele muzei Erato, patroana poeziei erotice;

-substantivul θάλια - ας = sărbătoare (prin extindere de sens) – și Thalia, muza comediei;

-substantivul τέρψις - εως = plăcere, bucurie – și numele proprii Euterpe, muza poeziei lirice și Terpsichore, muza dansului și a cântecului coral.

¹¹² Construcțiile în acuzativ aici și mai departe sunt cerute de verbe de tipul ποιήσατο (= a făcut), ἔτικτε sau γείνατο (= a născut).

¹¹³ γλαυκῶπις se referă la o transparență verde – albăstruie a privirii; în alte părți mai este tradus cu „ochi de lumină” (vezi Pindar, *Nemeana* X, în *Ode III. Nemeene, Isthmianice și Fragmente*, București, 1977 (în românește de Ioan Alexandru).

¹¹⁴ Dincolo de relația mitologică de înrudire dintre ele (Triton este fiul nereidei Amfitrite și al lui Poseidon) este clară și apropierea sonorității numelor celor două divinități.

înfricoșători), aplicat lui Phobos și Deimos¹¹⁵. Hermes și Dionysos sunt însoțiți de epitete cu semnificații apropiate – κῦδιμος și φαίδιμος, traducțibili prin „ilustru”, „renumit”, „strălucitor”. Dionysos apare alături de Ariadna într-un vers în care determinanții au în vedere culoarea strălucitoare (sau oricum deschisă) a părului:

(v. 945):

Χρυσοκόμης δὲ Διώνυσος ξανθὴν Ἀριάδην¹¹⁶.

Mai departe, χρυσο– din χρυσοκόμης intră în compunerea altui determinant din cuplul Ἥρης χρυσοπεδίου (v. 952; „Hera cea cu sandale de aur”).

Cu formula (v. 963 – 964):

Ὑμεῖς μὲν νῦν χαίρετ' Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες,
νῆσοι τ' ἡπειροὶ τε καὶ ἄλμυρός ἐνδοτι πόντος¹¹⁷.

„Theogonia” este terminată.

Stilul aparent enumerativ al cataloagelor¹¹⁸ s-a dovedit a fi o formă de discurs poetic descriptiv, în care numele și determinanții lor au o pondere semnificantă și semnificativă deosebită. Ele sugerează însăși epifania divinităților, multe din ele concepute ipostaziate, abstractizări antropomorfe ale elementelor și forțelor din natură și societate. Geometria discursului poetic se realizează la nivelul textului și al structurii prin relațiile pe care le întrețin între ele numele, epitetele și chiar determinantele predicative pe orizontala și pe verticala versurilor.

¹¹⁵ Abstractizări deificate, reprezentând Teamă și Spaimă, copiii lui Ares și ai Afroditei.

¹¹⁶ „Zeul cu păr de aur, Dionysos (a luat-o de soție) pe blonda Ariadna”.

¹¹⁷ „Zei ce-n Olimp aveți casa, acum rămâneți cu bine
Valuri sărate, ostroave, uscaturi, cu bine rămâneți.”

¹¹⁸ Quintilian, *Institutio oratoria*, X, 1, vorbind despre opera lui Hesiod, observă: magna pars eius in nominibus est occupata.

Taxinomia semantică a numelor din „Theogonia” hesiodică

Categoria generală a numelui, în accepție lingvistică uzuală¹, poate fi analizată din două perspective: una *etimologică*, în funcție de elementele de derivare sau compunere ale numelor și de atracție sinonimică; a doua, *semantică*, aptă să evidențieze structuri semantice, iradierii contextuale și valori simbolice.

Semnificația lingvistică lexicală poate fi tematizată și invers, adesea un motiv, adică o unitate de conținut poate fi exprimat cu un singur cuvânt, contopindu-se astfel cu semnificația lexicală. Sfera semantică (sau motivul) are ca axă de formare redundanța, care este nu numai o reiterare a formulelor, ci și a substanțelor (adică a semnificației)².

Redundanța nu constituie o pierdere de informație, - ci servește, dimpotrivă, valorificării conținuturilor selecționate. Mai mult decât formula, tema prezintă o variabilitate cu redundanțe. La nivel semantic, în cazul nostru, variabilitatea redundanței constă în cuprinderea în aceeași sferă semantică a unor nume provenite din radicale lexicale diferite. Ne propunem în continuare

¹ Tratăm numele ca semn lingvistic alcătuit de reunirea dintre semnificant și semnificat (complex sonor și înțeles). Pentru caracterul de semn al cuvântului, vezi Fr. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1960 și 1968 (trad. rom. 1998); A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, București, 1970. Pentru termenul de *taxinomie*, vezi mai departe, p. 66

² Aici și mai departe, vezi A.J. Greimas, *Lingvistica structurală și poetică*, în *Poetică și Stilistică. Orientări moderne. Prolegomene și antologie* de M. Nasta și S. Alexandrescu, București, 1972, p. 244 – 256. În același volum, din nou A.J. Greimas, *Mitologia comparată*, p. 451 – 465; „Grupul μ ”, *Retorică generală*, p. 400 – 423.

o analiză a principalelor sfere semantice aflate în „Theogonia”.

1. Sfera semantică a luminii și a strălucirii

Se află în strânsă legătură cu sfera bucuriei. Cromatic, îi corespunde culoarea *albă*, realizându-se un sistem semantic alb / lumină / strălucire / bucurie.

R*: ἄλκ – (= a străluci) – este reprezentat de numele Ηλέκτρον (*Electre*, v. 266, 349).

R: ἄργ – (= a fi alb; cf. ἄργυρος = argint și ἄργός = strălucitor). Radicalul este recunoscut în numele Ἄργη, purtat de unul dintre Ciclopi. În v. 140, Ἄργη se află în relație de coordonare cu Στερόπη (*Sterope*), un cuvânt din aceeași sferă semantică³, dar dintr-un radical diferit: σταρ - / στερ -. În versul citat, plasarea celor două nume realizează o hendiadă⁴, ce poate fi tradusă prin „albeața – sau strălucirea -- fulgerului”.

v. 140:

Βρόντην τε Στερόπην τε καὶ Ἄργην ὀβριμόθυμον⁵

Pe același Rad. σταρ - / στερ – sunt construite și numele Ἀστερίη (*Asterie*) și Ἀστραῖος (*Astraios*).

Radicalul γαλ - / γλα - este prezent în cuvântul armean *calr* (= răs) și în cuvintele grecești γελάω (= a râde) și γέλως, -ωτος (= răs). Râsul, ca formă de exprimare a bucuriei, este asociat cu calmul și seninătatea și, mai abstract, cu puritatea⁶. Mai multe

³ Radicalul este prezent și în numele comun ἀστήρ, -ερος = stea (cf. lat. *stella* <*sterula și *astrum*). Numele comun στεροπή, -ῆς se traduce prin „fulger”, „licărire”, „lumină strălucitoare”.

⁴ Hendiada este figura sintactică constând din folosirea a două substantive în același caz, dintre care unul ar trebui să fie atributul în cazul genitiv al celui alt sau să fie exprimat printr-un adjectiv (definiție preluată din I.I. Bujor, Fr. Chiriac, *Gramatica limbii latine*, București, 1971, p. 333).

⁵ Gea născu pe „Brontos. *Steropos* și *Argus* cel plin de-ndrăzneală în cuget”.

⁶ Cf. irl. *glan* = pur.

nume hesiodice au la bază acest radical:

Γαλήνη (*Galene*) – cf. γαληνός, ὄν = calm, senin

γαληνίζω și γαληνιάω = a calma

Γλαύκη (*Glauke*)– cf. γλαυκός, ἡ, ὄν = strălucitor, scânteietor

Γλαυκονόμη (*Glaukonome*)

Γαλατεία (*Galateia*)

Γαλαξάουρη (*Galaxaure*)

Un radical apropiat este γαF- = a străluci; de aici s-a format Ἀγανή (*Agave*), nume înrudit cu γαυρός (= mândru) și γαῖω (= a se bucura).

De la R. σFελ - / σFερ - (= a străluci) derivă Σελήνη (*Selene*). Determinantul propriu – λαμπράν τε Σελήνην (v. 19, 371) este din aceeași sferă semantică cu numele (λαμπράν ← R. λαμπ - = a străluci).

Lumina și arderea apar ca fenomene ce se confundă. Radicalul indo – european *su-, evoluează în iran. *hu și gr. ύς- (= a arde). Sfera semantică este reprezentată de nume, determinanți și verb:

(v. 19): Ἡὼ τ'Ἡέλιόν (*Eos* și *Helios*)⁷ – (R: ύς -)

(v. 371): Ἡέλιόν – τε Σελήνην (*Helios* și *Selene*) – (R: ύς - ; R. σFελ -)

(v. 760): Ἡέλιος φαέθων⁸ (= *Helios* care strălucește) – (R. ύς - ; R. φα - = a străluci)

⁷ *Eos* corespunde Aurorei din mitologia romană; *Helios* este o divinitate solară, „cel care arde” (identificat mai târziu cu *Sol*).

⁸ Verbul *φαέθω (= a străluci) are doar forma de participiu prezent φαέθων, -οντος (= strălucitor); din epitet al soarelui, ajunge să desemneze *soarele*, și prin extindere, *ziua*.

(v. 958): φαειμβρότου Ἡελίου (= Helios care luminează pe oameni)⁹

(v. 372): Ἡὼ φαίνει (= Eos <care> strălucește) – (R: ὕς; φα -)

(v. 451): φᾶος πολυδερχέος Ἡοῦς (= lumina Aurorei cu privire pătrunzătoare) – R (φα - ; ὕς -)¹⁰.

Cuvintele subliniate realizează cu numele o alternanță de radicali ὕς - / φα – (φω -) care aparțin aceleiași sfere.

Verbul și determinantul sunt adecvate semantic numelor. Rad. φα - / φω – (= a lumina) este reprezentat de dubletul Φοῖβος - Φοῖβη (*Phoibos* – *Phoibe*) – care constituie ipostazierea unei forme adjectivale¹¹ -, și de Φαέθων (*Phaethon*)¹². În v. 136 - Φοῖβη τε χρυσοστέφανον (= Phoibe cu cunună de aur)¹³ -, cuvintele se atrag semantic: χρυσο-στέφανον are în compunere un element dintr-un Rad. χαρ - / χρυ – (= a străluci). Radicalul citat este legat de sfera bucuriei și strălucirii, prezentă și în cuvintele χαιρῶ (= a se bucura), χαρά (= bucurie), χάρις (= care strălucește, care bucură, de unde și sensul de „grație”, „farmec”). Tot aici se încadrează și Χάριτες (Charites sau Grațiile), dar

⁹ Construcția este în genitiv; versul se referă la „Aietes, fiul lui Helios care luminează pe oameni” sau în traducerea literară „Aietes / Fiul lui Helios, torță a celor vremelnici” (vezi *Hesiod, Opere*, trad. Dumitru T. Burtea, București, 1973).

¹⁰ Al doilea element din compunerea determinantului πολυδερχέος (aici, în genitiv), are la bază un Rad. δαρκ - , δερκ - = a străluci, prezent și în verbul δερκομαι.

¹¹ Adjectivul φοῖβος, -η, ον, care se traduce prin „strălucitor”, „clar”.

¹² *Phaethon* desemnează energia malefică a soarelui; este „soarele care aprinde pământul”, corespondentul lui Cushna din poezia vedică. Aici desemnează însă corespondentul masculin pentru Eos, steaua de dimineață.

¹³ Construcție în acuzativ datorită verbului τεκε (= născu) din v. 133.

despre o natură charismatică a lor textul nu ne spune nimic (v. 67, 907, 946). Determinantul pentru Phoibe, χρυσοστέφανος, este reluat în Χρυσήϊς (*Chryseis*) și Χρυσάωρ (*Chrysaor*). Rad. *spero – (= a străluci) are corespondent în greacă pe σπαιρω (= a palpită). Ἑσπερίδες (*Hesperidele*) sunt în relație etimologică cu ἑσπερα (= seară). Relația fenomenologică seară – noapte este sugerată de v. 275: νυκτός – Ἑσπερίδες¹⁴.

2. Sfera semantică a gândirii

Radicalul μεδ - / μηδ – (= a avea grijă, a se gândi) îl recunoaștem în câteva locuri din „Theogonia”. Numele Μηδεια (*Medeea*) îl apropiem de verbul μηδω, μηδομαι (= a medita, a se gândi, a se preocupa, a proteja) și de substantivul μηδος, εος – ους (= gând, grijă, perseverare, sfat). Μηδεια este deci „cea care gândește, care se preocupă”. Numele ei trebuie apropiat și de lat. *medeor*, - *eri* (= a trata, a vindeca). Textul nu dă nici o relație despre caracterul mitic al Medeei.

Λαομέδεια (*Laomedeia*) și Πρωτομέδεια (*Protomedeia*), compuse abstracte cu același element radical, se traduc prin „cea care protejează poporul” și „cea dintâi care gândește”¹⁵.

Μέδουσα (*Medusa*), care este tot o personificare a unei forțe sau chiar stihii intelectuale, în vers apare asociată cu nume care au în vedere calitate fizice:

(v. 276):

Σθεννώ τ' Εὐρυάλη τε Μέδουσά τε Λυγρὰ

¹⁴ Versul se referă la Gorgone care locuiesc „Lângă hotarele *νοππῖι*, unde cu voce suavă, *Hesperidele* cântă imn ce departe răsună”.

¹⁵ În greacă Λαός, - ου = popor, națiune; πρωτός, η, ου = primul.

παθοῦσα¹⁶.

Rad. μα – (= a gândi) este prezent în numele Μῆτις (*Metis*), personificarea înțelepciunii și a prudenței¹⁷. Semnificația numelui este explicată în text:

(v. 886 – 887):

Ζεὺς δὲ θεῶν βασιλεὺς πρῶτην ἄλοχον θέτο Μῆτιν
πλεῖστα θεῶν τε ἰδυῖαν ἰδὲ θνητῶν ἀνθρώπων¹⁸.

Participiul verbal ἰδυῖαν (= care știe)¹⁹ devine sinonim pentru Μῆτις, între cele două cuvinte stabilindu-se o relație de comutativitate, care este prefigurarea unui concept filosofic.

Pentru Μοῦσαι (*Muze*) etimologia nu este sigură. Se consideră că tema cuvântului provine dintr-un radical μαν - / μεν – (= a se gândi, a-și aminti – cf. μέμνημαι). Pe de altă parte, μοῦσα <*μονθια, se leagă de vechiul german *mendi* (= excitație, bucurie) și de saxonul *mendian* (= a se bucura)²⁰.

Din R. μεν – derivă și Μέμνων (*Memnon*), probabil pentru *μενμων, regăsit la Homer în numele lui Ἀγαμέμνων (*Agamemnon*).

Μνημοσύνη (*Mnemosyne*), personificarea unui nume comun μνημοσύνη (= memorie, amintire) este din aceeași

¹⁶ „Stheno și Eurial și-ndurerata Meduza”.

Pentru primul nume, vezi verbele σθένω și σθενόω, -ώ = a fi puternic, a avea forță și substantivul σθενος = forță, vigoare, putere(R. στα- = a se ține în picioare). Pentru Euryale, vezi adjectivul εὐρύαλος, -ον = mare, vast, larg (ca suprafață).

¹⁷ Numele comun μῆτις, -ιος (sau -ίδος) = înțelepciune, prudență, cf. lat. *mens*.

¹⁸ Zeus, al zeilor rege, ales-a drept soață pe Metis

La început, între oameni și zei aleasă prin mintea-i”.

¹⁹ Vezi mai departe n. 52

²⁰ Pentru Μοῦσαι se propune și un R. μῦθος = povestire, mit.

familie cu μνήμη (= memorie, amintire) și μέμνημαι (= a-și aminti). Secvența Θέμιν τε Μνήμοσύνη (*Themis* și *Mnemosyne*, v. 135) realizează un cuplu complementar, cu sfere de reprezentare ce conține iradierii simultane²¹. Μνήμοσύνη este neutralizată de Λησμοσύνη (= uitare; v. 55), cele două cuvinte realizând un cuplu antonimic.

Un radical concurențial este μαθ – (= a ști), pe baza căruia se construiește o întreagă serie antonimică:²²

Προ-μηθεύς - Ἐπι-μηθεύς (Prometeu / Epimeteu)

προ-μήθεια / ἐπι-μήθεια

προ-μηθέομαι / ἐπι-μηθέομαι

προ-μηθής, ες / ἐπι-μηθής, ες

προ-μανθάνω / ἐπι-μανθάνω

Antonimia numelor este dublată de antonimia determinantilor: ἀκάκητα (= care nu face nimic rău), pentru Prometeu și κακός (= rău), pentru Epimeteu (v. 614 și 511).

Radicalul γνω- (= a cunoaște) este reprezentat în onomastica hesiodică prin νοῦς (= facultatea de a gândi, inteligență, spirit), care intră în compuși de tipul Ἴππωνόη (*Hypponoe*), Πουλυνόη (*Polynoe*), Προνόη (*Pronoe*), Αὐτονόη (*Autonoe*).

²¹ Dicționarele mitologice recunosc în Themis personificarea ordinii naturale stabilite prin legea divină, precum și a dreptății divine.

²² Opoziția este realizată la nivelul prefixelor προ - / ἐπι - (= înainte / după); de aici seria antonimică Prometeu (= cel care știe / cunoaște dinainte, prevăzător) / Epimeteu (cel care află / se gândește prea târziu) și următoarele, care au în vedere prevedere / reflectare tardivă
a fi prudent / a lua hotărâri bune după eveniment
prevăzător, avizat / neprevăzător, neavizat
a cunoaște dinainte / a afla mai târziu.

3. Sfera semantică de „parte”, „destin”

Radicalul **smer* – stă la baza cuvintelor grecești μέρος (= parte) și μείρομαι (= a obține ceva ca urmare a unei împărțiri).

Μοῖρα (*Moir*a), care aparține aceluiași radical, implică ideea de împărțire făcută egal. Αἴσα (*Aisa*) – de unde și numele Αἴσων (*Aison*) -, și Μοῖρα nu semnifică altceva decât <partea> făcută fiecărui om venit pe lume, amestecul de bine și rău care constituie existența sa. La Hesiod apar Μοῖραι (*Moirai*) – fiice ale Noptii (v. 217) care desemnează destinul fiecărui individ și mai ales durata limitată a vieții. Și apar Μοῖραι (*Moirai*) – fiicele lui Zeus (v. 904), probabil de creație mai recentă, legate de ideea ordinii și a legii, inseparabilă de concepția de Θέμις²³. De Μοῖρα se poate apropia un alt derivat din R. **smer*:- Μόρος (*Moros*), care semnifică „soartă”, și prin extindere, „nenorocire”, „moarte”.

Radicalul νημ- este prezent în νέμω (= a împărți, a atribui), νόμος (= lege, obicei), Νέμεσις (*Nemesis* = dreptatea împărțită, pedeapsă, răzbunare divină).

La început Nemesis nu a fost o zeitate, ci un sentiment moral. Acest sentiment depinde de una din tradițiile fundamentale ale mitologiei: cea a repertiției primitive a bunurilor lumii. După M. Tournier „Nemesis poate fi definită ca sentimentul dezaprobării la toate gradele, de la indignarea produsă de o crimă, până la dezaprobarea greșelilor mici. Orice exces, orice disproporție, orice neregulă îi dă naștere. Νέμεσις (*Nemesis*) se află în raport natural cu Θέμις (*Themis*), zeția ordinii universale, pentru că are sarcina să reprime excesele, să-l facă pe om să reintre în limitele impuse lui de natură”²⁴.

²³ Pentru Θέμις, vezi mai sus, n. 21.

²⁴ M. Tournier, *Némesis et la jalousie des Dieux*, Paris, Durand, 1863.

4. Sfera semantică a puterii

Radicalul cu alternanță $\beta\rho\iota$ - / $\beta\alpha\rho$ - (= putere, vigoare), este recunoscut în cuvinte ca $\beta\rho\iota\alpha\rho\acute{o}s$ (= puternic, viguros), $\beta\rho\iota\acute{\alpha}\omega$ (= a fi puternic), $\beta\rho\iota\theta\omega$ (= a fi greu / apăsător), $\acute{o}\beta\rho\iota\mu\omicron>s$ (= puternic, robust). La Hesiod, determinantul generic al Hecatonhirilor - $\acute{o}\beta\rho\iota\mu\omicron>i$ (= puternici) -, este ipostaziat în numele propriu $\beta\rho\iota\acute{\alpha}\rho\epsilon\omega>s$ (v. 148 – 149). Mai departe (v. 817 – 818) în relația $\beta\rho\iota\acute{\alpha}\rho\epsilon\omega>s$ – $\beta\alpha\rho\acute{\upsilon}\kappa\tau\upsilon\pi\omicron>s$ $\acute{\epsilon}\nu\nu\omicron>\sigma\iota\gamma\alpha\iota\omicron>s$ ²⁵, ultimul apare ca o particularizare a lui $\beta\rho\iota\acute{\alpha}\rho\epsilon\omega>s$, tranziția fiind marcată de $\beta\alpha\rho\acute{\upsilon}\kappa\tau\upsilon\pi\omicron>s$, care realizează cu $\beta\rho\iota\acute{\alpha}\rho\epsilon\omega>s$ alternanța radicală $\beta\alpha\rho$ - / $\beta\rho\iota$ -. Scris în formă lărgită - $\acute{O}\beta\rho\iota\acute{\alpha}\rho\epsilon\omega>s$ atrage în aceeași sferă semantică radicalul $\kappa\rho\alpha\tau$ - (v. 617 – 618), prezent și în numele lui $\kappa\rho\acute{\alpha}\tau\omicron>s$ (*Kratos*).

$\kappa\rho\acute{\alpha}\tau\omicron>s$ $\eta\delta\grave{\epsilon}$ $\beta\iota\eta\nu$ (v. 385; *Puterea* și *Forța*) realizează un cuplu complementar, cu sfere semantice care se intersectează.

5. Sfera semantică a supunerii

Radicalul $\delta\alpha\mu$ - / $\delta\mu\eta$ - a condus la formarea cuvintelor $\delta\alpha\mu\nu\acute{\alpha}\omega$, $\delta\acute{\alpha}\mu\nu\eta\mu\iota$, $\delta\alpha\mu\nu\acute{\alpha}\zeta\omega$ (= a supune, a subjugă, a îmblânzi). Din același radical, $\acute{\alpha}$ - $\delta\mu\acute{\eta}\tau\eta$ (= nesupusă, neîmblânzită), devine din epitet al Artemidei, la Homer, nume propriu de Oceanidă, la Hesiod: $\acute{A}\delta\mu\acute{\eta}\tau\eta$ (*Admete*). Sfera de referință a radicalului $\delta\alpha\mu$ - / $\delta\mu\eta$ - vizează viața de agora (v. 349).

Un alt nume, $\kappa\acute{\alpha}\delta\mu\omicron>s$ (*Kadmos*) este format probabil din $\kappa\alpha\tau\acute{\alpha}$ + $\delta\acute{\alpha}\mu\nu\eta\mu\iota$, și s-ar traduce prin „învingătorul, cel care supune”. Căsătorindu-se cu $\acute{A}\rho\mu\omicron>\nu\iota\alpha$ (*Harmonia*), Kadmos intră

²⁵ Briareu – Poseidon (desemnat aici prin cea mai frecventă antonomază „Cutremurul pământului”).

în sfera lui Άρης (*Ares*), zeul războiului (v. 934).

6. Sfera semantică a statornicirii

Radicalul cel mai indicat este Θέ-, cf. τίθημι (= a pune, a așeza, a stabili). Θέμις (*Themis*), care derivă de aici, este o abstracție morală personificată. Se află în relație cu *damis* din zendă, care înseamnă „creație”, cu sanscritul *dhama* (= instituție) și cu *fas* din latină, tradus prin „ceea ce este hotărât de zei, lege divină”. *Themis* este legea; este totodată ordinea fizică și ordinea morală. Numele ei semnifică ordinea stabilită și consacrată prin uzaj: αἱ Θέμιστες = legile justiției umane. În sfera ei de reprezentare intră și *Chorele* (v. 901 – 902): Εὐνομίη (*Eunomia* = Justa Distribuție), Δίκη (*Dike* = Dreptatea) și Εἰρήνη (*Eirene* = Pacea).

7. Sfera semantică „hrană”, „hrănitor”²⁶

Radicalul θα – (= a suge, a alăpta) este recunoscut în formele Θηλή (= sân, mamelă), τίτθη (= doică) și în lat. *fellare* (= a suge). Numele uneia dintre cele trei Grații, Θαλίη (*Thalia*) se află în relație cu Θαλία (= mlădiță tânără). Forma homerică Θάλεια (= abundent, înfloritor) se regăsește la Hesiod, Θάλεια (*Thaleia*) fiind numele unei muze.

Τηθύς (*Tethys*), din același radical, este mama celor trei mii de Oceanide. Numele (sau mai bine zis radicalul) atrage *sfera semantică a nașterii și creației*.

(v. 337) Τηθύς – τέκε (= *Tethys* a născut)

(v. 362) Τηθύος ἐξεγένοντο (= s-au născut din *Tethys*)

(v. 368) γείνατο Τηθύς (= *Tethys* naște)

Θέτις (*Thetis*), divinitate marină, una din fiicele lui Nereu

²⁶ Desemnată cel mai bine prin termenul latinesc *nutrix*.

și mamă a lui Achile, face parte din aceeași sferă semantică. Din radicalul μα- (= a hrăni; cf. μήτηρ = mamă) derivă numele propriu Μαῖα (*Maia*) care s-ar traduce prin „cea care hrănește”, „mama”.

Numele Δημήτηρ (*Demeter*) a fost considerat încă din antichitate sinonim pentru Γῆ μήτηρ sau Δημῶ μήτηρ (Pământ – mamă). Hesiod îmbină aceste etimologii:

(v. 912 – 914): Δημητρος - ἦρπασε παρὰ μητρός²⁷

(v. 969 – 972): Δημήτηρ - ἐν δῆμῳ - ἐπὶ γῆν²⁸.

Notăm și determinantul Demetrei, πολυφόρβης (v. 912; = preahrănitoare) în a cărei compunere recunoaștem radicalul φερβ - (= a produce, a hrăni).

8. Sfera semantică a zgomotului

Ideea de zgomot, la nivel fonetic, derivă din asocierea de cuvinte în care este prezentă sonanta vibratoare ρ:

(v. 140):

Βρόντην τε Στερόπην τε καὶ Ἄργην ὀβριμόθυμον²⁹.

Βρόντης (*Brontes*) – e din aceeași familie cu βροντή (= tunet), βροντάω (= a tuna), βρέμω (= a bubui, a vui, a răsună). Toate aceste cuvinte derivă dintr-un radical cu reduplicare **mrem*.

Γοργῶ (*Gorgo, Gorgona*)³⁰ este înrudit semantic cu γοργός (= vehement, impetuos, teribil) și γοργοῦσθαι (= a fremăta, a se agita).

²⁷ Versul se referă la acțiunea lui Hades, care „a răpit-o <pe Persefona> de la mama ei”.

²⁸ Versurile au în vedere două momente: Demetra l-a născut pe Plutos pe teritoriul (*demul*) cretan; Plutos va acționa pe pământ și pe mare, făcându-i pe oameni fericiți.

²⁹ Gaia născu pe „Brontos, Steropos și Argus cel plin de-ndrăzneală în cuget”.

³⁰ În text la plural, Γοργούς (v. 274).

În v. 273 – 274: Ἐννυὼ τε κροκόπεπλον, Γοργοὺς τε³¹, determinantul pentru Enyo anunță Gorgonele, realizându-se o secvență sonoră κροκο- / Γοργο-.

Alt nume, Γηρυονεύς (*Geryoneus*) derivă dintr-un radical γαρ- (= a răsună), prezent și în lat. *garrio* (= a trăncăni, a flecări, dar, ocazional, și a orăcăi sau a ciripi). Γηρυονεύς este din aceeași familie cu γῆρυς (= voce) și γηρύω (= a face să răsună). Determinantul κάρτιστος (= foarte puternic; v. 981) precizează polaritatea numelui.

9. Sfera semantică a suflului

Radicalul ἄF- / ἄFελ- îl recunoaștem în numele uneia dintre Harpii. Ἀελλῶ (*Aello*). Numele este în relație cu ἄελλα (= furtună, uragan), ἀελλαῖος (= impetuos) și lat. *vellere* (= a smulge).

(v. 267):

ἠγκόμους θ' Ἀρπυίας Ἀελλῶ τ' Ὠκυπέτην τε³²

Numele au aceeași sferă de reprezentare: Ἀρπυῖαι (*Harpiile*) <R: ἄρπ- = a răpi; cf. ἄρπάζω; Ὠκυπέτη (*Okypete* = cea cu elan rapid) se asociază aceleiași sfere. La nivel fonetic, vocalismul αε-, sau ἄ (cu aspirație) și succesiunea rapidă a două consoane traduc fidel semnificația numelor. Un alt radical, **dhu-bh* conține ideea de „fum” (cf. lat. *fumus*) și de „culoare închisă” (cf. let. *dumjsch* sau *dumals*). Τυφᾶων (*Typhaon*) sau Τυφωεύς (*Typhoeus*), prin disimilarea unui *θύφω (= a face fum), derivă din același radical și se asociază cu nume din aceeași sferă

³¹ Este o enumerare parțială a descendenței rezultate din Phorkys și Keto: „Enyo-n galbenă haină și pe Gorgone”.

³² Electra, fiica lui Oceanos a născut „Pe *Okypetes*, *Aello*, *Harpii* cu dalbe coșile”.

semantică: ἄνεμος (= vânt, suflare)³³, ἄημι (= a sufla).

(v. 869):

Ἐκ δὲ Τυφώος ἔστ' ἀνέμων μένος ὕργον ἀέντων³⁴.

Ideea de „suflu” este reprezentată fonetic de aspirata φ: Τῇ δὲ Τυφᾶονά φασι μιγήμεναι ἐν φιλότῃτι (v. 306)³⁵.

10. Sfera semantică a valului

Recurența unui cuvânt sau element de compunere conferă cuvântului sau elementului respectiv valoare de simbol. Κῦμα (= val), ca element de compunere devine simbol:

Κυμο-θόη (*Kymothoe*) = iute ca un val;

Κυματο-λήγη (*Kymatolege*) = cea care potolește valurile;

Κυμο-δόκη (*Kymodoke*) = cea care primește valul.

Κυμο-πόλεια (*Kymopoleia*) = cea care întoarce valul³⁶.

Numele au fost probabil, inițial, epitete ale valurilor și ale stâncilor marine. Sfera semantică a valului este completată de cea simbolică a calului, întruchiparea alegorică din zona vechilor credințe theriomorfe. Tot divinități marine sunt: Ἴππῳ (*Hyppo*), Ἴππο-θόη (*Hyppothoe*), Ἴππο-νόη (*Hypponoe*)³⁷.

Dinamica semantică a contextului

Ocupându-ne de cuvânt și de semnificația lui, ne-am oprit în domeniul staticii semantice. Întregul enunț lingvistic este reprezentant însă al dinamicii semantice. Enunțul lingvistic este

³³ Cf. și lat. *animus* (= suflet, spirit, gând) și *anima* (= aer, suflu de aer, duh, viață).

³⁴ „Vânturi cu umed răsuflet ieșit-au din Typhoeus”.

³⁵ Este vorba de nimfa Echydna care „S-a dăruit lui Typhaon, se spune, în dragoste-aprinsă”.

³⁶ Tot aici și Κυμῶ (*Kymo*, v. 255). Toate sunt nume de Nereide (exceptând Kymopoleia, fiică a lui Poseidon, v. 819).

³⁷ În greacă, ἵππος = cal.

un flux semantic, care atrage cuvintele izolate și le absoarbe. Unitatea dinamică ne apare ca un context realizat în mod treptat. În cataloage numele sunt așezate urmând un anumit joc geometric de reprezentări și cupluri dinamice și o anumită formulă. Cuplurile de nume pot fi din aceeași sferă semantică și realizează o reprezentare cu un grad mai mare de intensitate. Sau, pot fi din sfere semantice diferite și realizează o relație cauză – efect. Pentru exemplificare, aflăm elemente în catalogul Nereidelor (v. 240 – 264) și al Oceanidelor (v. 346 – 370).

Versul 243: Πλωτῷ τ'Εὐκράντη τε Σαῶ τ'Ἀμφιτρίτῃ τε³⁸ creează o relație în lanț ce punctează două momente principale ale vieții pe mare: plutirea (navigația)³⁹ și întoarcerea din călătorie a navigatorilor teferi, după ce și-au îndeplinit misiunea⁴⁰. Primele două nume din versul următor (v. 244) – Εὐδῶρη (*Eudore*) și Θέτις (*Thetis*) continuă și în același timp explică pe Εὐκράντη (*Eukrante*). Hesiod are în vedere binefacerile mării pentru un popor care trăiește din navigație: Eudore – cu o sferă mai generală, Thetis – mai concret⁴¹. Binefacerile mării se asociază cu calmul și strălucirea – Γαλήνην τε Γλαύκη (v. 244: *Galene* și *Glauke*) și cu rapiditatea – Κυμοθόην τε Θόη (v. 245: *Kymothoe* și *Thoe*). Ipostaza absolută a mării – Πασιθέη (*Pasithee*; = divinitate pentru toți sau prin toate)

³⁸ „Ploto, Eukrante, Sao și Amfitrite”.

³⁹ Numele Πλωτῷ (*Ploto*), de pus în legătură cu verbul πλώω sau πλέω = a pluti, a naviga (R. πλυ-; cf. lat. *pluit*).

⁴⁰ Idee sugerată de numele Εὐκράντη (*Eukrante*) (cf. εὐ- κραίνω = a termina, a îndeplini în bune condiții) și Σαῶ (*Sao*; cf. σάος, σάα, σάον = intact și σῶζω = a salva, a păstra).

⁴¹ Εὐ-δῶρη (*Eudore*) s-ar traduce prin „cea bogată-n daruri”: εὐ + δῶρον; particula εὐ marchează orice idee de bine sau fericire); pentru Θέτις (*Thetis*), vezi mai sus, textul

include pe Ἐρατώ τε καὶ Εὐνίκη (v. 246: *Erato* și *Eunike*)⁴². Și din nou, strălucire și trudă se amestecă într-o simfonie de forme: *Melite – Eulimene, Agaue – Doto, Proto – Pherusa, Dynamene – Nesaie, Aktaie*. Acest allegro se pierde treptat în măsuri largi (v. 251 – 255), pentru a crea în final reprezentarea val – țărniță – mare: Κυμώ τ' Ἠϊώνη τε εὐστεφάνος θ' Ἀλιμῆδη (v. 255)⁴³ și pregătesc tonul solemn din versurile 257 – 258:

Ληαγόρη τε καὶ Εὐαγόρη καὶ Λαομέδεια

Πολυνοή τε καὶ Αὐτονόη καὶ Λυσιάνασσα⁴⁴.

Aceste ipostaze civice (politice) sunt încadrate de nume strict referitoare la navigație: Ποντοπόρεια (*Pontoporeia*) și Εὐπόμπη (*Eupompe*)⁴⁵. Catalogul se încheie cu nume ce includ reprezentări legate de viața socială: Θεμιστώ τε Προνόη τε Νημερτής (v. 261 – 262)⁴⁶. Plasarea la sfârșit indică importanța pe care ele o reprezintă⁴⁷.

⁴² Pentru Erato – vezi ἔρατός, ἡ, ὄν = plăcut, încântător. *Eunike* (εὐ - νίκη) include ideea de victorie / reușită (în cazul acesta, pe mare).

⁴³ „Kymo și Halimede, Ilione cu bună cunună” (deși determinantul se referă în versul grec la Halimede). Pentru *Kymo*, vezi κύμα = val; *Eione* trimite la ἡϊών, -ονος = malul unei ape; *Halimede* are în compunere elementul ἄλς = mare.

⁴⁴ „Leagore și Euagore și Laomedea / Polynoe și Autonoe și Lysianassa”. De remarcat elementele de viață civică: ἄγορά = adunare, loc de reunire; λαός = popor; νόος = inteligență, spirit.

⁴⁵ *Pontoporeia* este forma feminină a unui adjectiv ποντόπορος – ον = care parcurge marea (πόντος = mare; πείρω (R: περ-; παρ-) = a traversa. a parcurge); *Eupompe* s-ar traduce prin „cea care conduce în chip fericit / favorabil” (εὐ – πέμπω).

⁴⁶ „Themisto, Pronoe și Nemertes”; primele două nume includ ideea de lege (θέμις) și rațiune (νόος). *Nemertes* s-ar traduce prin „cea care nu se înșeală” sau „infailibilă”, „perfectă”. Numele apare și în *Iliada*, XVIII, 46.

⁴⁷ Procedul este frecvent la Hesiod – numele mai importante sunt plasate ultimele.

Catalogul Oceanidelor succede unui scurt catalog de fluvii, ale căror nume, în majoritatea cazurilor, și-au pierdut semnificația pentru poet.

Catalogul Oceanidelor debutează cu două nume Πειθώ τ' Ἀδμήτη (*Peitho* și *Admete*); *alpha* privativ din compunerea celui de al doilea nume distruge raportul cauză – efect și situează numele într-un raport de opoziție⁴⁸.

Alte cupluri de nume vizează două extremități – Πρυμνώ (*Prymno*) – pe lungime, Οὐρανίη (*Ouranie*) – în înălțime⁴⁹ sau o relație instrumentală: Ἱππῶ – Ζεῦξῶ (*Hyppo* – *Zeuxo*, v. 351 – 352)⁵⁰.

Κλυμένη (*Klymene*) și Κλυτίη (*Klytie*) provin dintr-un R: κλυ- (= a auzi, a asculta) și se află în raport direct cu Πειθώ (*Peitho*)⁵¹. În vers (v. 352) Klytie se află în relație cu Idyia (Ἰδυία)⁵², și un nume și celălalt având în vedere funcții senzoriale.

Dinamica valorilor morale din societate este o replică și în același timp o completare a valorilor poetice. În versul 354 Μηλόβοσις (*Melobosis*), Πολυδώρη (*Polydore*) și Εὐδώρη (*Eudore*)⁵³ sunt cuprinse în ideea de Πλουτώ (*Pluto*: bogăție) și

⁴⁸ *Peitho* – este facultatea sau talentul de a convinge, persuasiunea, elocvența persuasivă. *Admete* – nesupusă, neimblânzită.

⁴⁹ *Prymno*, de pus în legătură cu adjectivul πρυμνός – care este la capătul / la extremitatea”. Pentru *Ouranie* cf. adjectivul οὐρανίος = din cer.

⁵⁰ Pentru *Zeuxo*, vezi ζυγός = jug; în același timp *Hyppo* și *Zeuxo* se află în opoziție cu *Admete*.

⁵¹ Vezi mai sus, n. 48.

⁵² ἰδυία, ἰδυίη – cf. εἰδυία, forma feminină a participiului εἶδω (v. εἶδω = a vedea, a observa, a ști. Rad. ἴδω = a vedea).

⁵³ Numele *Melobosis* e construit din μῆλον = oaie, capră + βόσκειν = a paște (R. βοτ = a hrăni); în *Polydore* și *Eudore* recunoaștem substantivul δῶρον = dar, cadou.

încadrează pe Κερκίς (*Kerkeis*). Numele comun κερκίς, care desemnează o unealtă de muncă (= suveică), este folosit metonimic pentru „muncă” și devine cuvânt – cheie în relația muncă – bogăție. În alți termeni, relația va fi reluată în v. 357 – 358, prin numele proprii Μενεσθώ (*Menesto*), dintr-un R. μεν = care se frământă, care se preocupă; cf. μενοινάω) și Τελεστώ (*Telesto*; tema τελεσ- = care împlinește, care desăvârșește). Poziție intermediară semnificativă în această relație ocupă Μητις (*Metis* = Înțelepciunea). Încununarea reprezentărilor la care ne-am referit o aflăm în v. 360 prin Τύχη (*Tyche*).

Εὐδῶρη τε Τύχη τε καὶ Ἀμφιρὼ Ὠκυρόη τε⁵⁴.

Lucrarea a încercat să stabilească pentru un anumit domeniu hesiodic specificul poeziei tradiționale și pe alocuri novatoare. Analiza s-a făcut pe pericope și tipare narative care corespund unei creșteri progresive a efectelor de sens. Fiind vorba de o specie poetică în cadrul genului epic – o literatură a cataloagelor mai evoluată -, enunțurile tipice în forma lor cea mai arhaică sunt simple enumerări. Specificul hesiodic este definit prin relief multilateral al numelor și prin meșteșug artistic.

Hesiod merge mai departe decât rapsozii în privința efectelor abstracte fonico – semantice. Distribuția particulară de foneme are deseori un corespondent în unități de sens și în

⁵⁴ „Eudore și Tyche, Amphirho și Okyrhoe”.

Ca nume comun, τύχη = ceea ce atinge omul prin decizia zeilor; soartă, destin; de aici ipostazierea Tyche, zeiță a destinului.

Numele se referă aici la binefacerile pe care comerțul maritim le procură oamenilor.

formule sintactice și morfologice. Eforturile de explicare a sensului numelor este mult mai sistematic decât la Homer și generează configurații specifice în poezia hesiodică.

Taxinomia numelor proprii în cartea I din „Metamorfozele” lui Ovidius

Taxinomia – ca un concept al lingvisticii structurale și al oricărei metodologii a științelor, definește o clasificare de elemente, sau clase de elemente. Mai precis taxinomia este orice procedeu de analiză care, aplicat unui text dat, are ca singur scop să-l reorganizeze sustrăgând din el ce este imanent. Textul literar este judecat în ambele lui aspecte: semnificat și semnificant. Opera este considerată din punct de vedere al funcției ei primare, aceea de limbaj. Posibilitățile cuvântului, sugestiv muzicale, organizarea complexului prin ruperea schemelor largi, spargerea narațiunii în planuri diferite și opuse, înlocuirea personajului cu o mască ori cu o voce, marchează pe plan estetic primatul formei în dauna conținutului, sau primatul structurii în dauna materialului amorf¹.

În această analiză ne interesează problema organizării tagmemice spațiale a numelor în vers (problemă investigată și de sintagmatica lui Ternière), analizele parțiale segmentale de texte, încercând să surprindem în ce fel dispunerea cuvintelor în versuri pune în valoare numele proprii de divinități și abstracțiuni (personificări) corelate cu celelalte noțiuni din context. Urmărim deci în ce fel sintagmatica versurilor dă semnificații noi taxinomiei divinităților, încercând să demonstrăm pentru „Metamorfoze” ceea ce Paul Valéry înțelegea printr-o carte frumoasă: o carte care ne dă o idee mai nobilă și mai profundă

¹ *Dictionnaire de linguistique*, Librairie Larousse, 1973; *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, Ed. Univers, București, 1972; Solomon Marcus, *La sémiotique formelle du folklore*, Paris – București, 1978.

despre limbă².

Într-o invocație printr-un vocativ „*Di*”³ apărut în versul 2, Ovidiu își pune opera sub inspirație divină; el va cânta opera zeilor, mai bine zis o va recrea. Ceea ce își propune este un *perpetuum carmen* (v. 4) de la originea lumii până în vremea sa. Elementul primordial este găsit de Ovidiu în *Chaos* - *Χάος*. Dacă în „*Theogonia*” lui Hesiod același element primordial *Χάος*⁴ însemna spațiu vid, hău – printr-un termen românesc apropiat, înțelesul cuvântului la Ovidiu derivă de la un verb *χέω* = a vărsa, a răspândi. Poetul încearcă o definiție a Chaosului: *rudis indigestaque moles* (masă fără formă și confuză)⁵ (v. 7). Această definiție va fi lărgită în cinci versuri; de remarcat că fiecare din aceste versuri încep prin conjuncții, adverbe sau pronume negative: *nec, non, nullus, nec, nec*, care subliniază ideea de discordie și anulează efectul de hiat sugerat de apelativul *Chaos* (v. 8 – 12).

Ovidiu neagă elementul de întuneric, reprezentat la Hesiod prin cuplul *Νύξ / Ἠὸς εἶρος*, prin *Titan* (se înțelege *Phoebus* – Soarele) și *Phoebe* (Luna).

De remarcat construcția versurilor:

(v. 10 – 11)⁶

Nullus	adhuc	mundo	praebebat	lumina	Titan
Nec	nova	crescendo	reparabat	cornua	Phoebe

² Tel quel, în *Oeuvres*, vol. II, Paris, Gallimard, (Pléiade), 1960, p. 569.

³ Die *Metamorphosen* des P. Ovidius Naso, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1915.

⁴ É. Boisacq, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris, 1938. H. Frisk – *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Roma, 1928.

⁵ Traducerile au fost făcute după David Popescu, *Ovidius, Metamorfoze*, Ed. a II – a.

⁶ „Până atunci nici Titan nu dădea lumină lumii, nici Phoebe răsărind, în creștere nu-și umplea golul coarnelor”.

Intenția a fost de a păstra pe verticala versurilor aceeași sonoritate; *Titan* și *Phoebe*, așezați la sfârșit de vers, devin divinități sinonime și accentuează elementul de lumină. Același sistem de așezare în vers îl păstrează autorul și mai departe: (v. 13; v. 15).....pendebat in aere tellus

▽

Margine terrarum porrexerat Amphitrite⁷

Tellus (= pământul) este așezat în vers lângă *aer*, și unul și altul depersonificate. *Tellus* va fi reluat prin forma mai puțin poetică *terrarum*. Pe verticală, sub *tellus* avem *Amphitrite*, personificarea mării. Se creează triunghiul

aer	tellus		aer	pământ
▽		adică	▽	
Amphitrite			mare	

reluat pe un singur vers:

(v. 15): Quoque fuit *tellus*, illic et *pontus* et *aer*⁸.

Într-o scurtă revenire, numele *Amphitrite* este anunțat prin grupuri fonetice *ar / erra / erat*, sugestive pentru ideea rostogolirii valurilor.

(v. 15): Margine terrarum porrexerat *Amphitrite*.

O nouă așezare a cuvintelor vine să clarifice poziția celor trei elemente: aer, pământ și apă.

(v. 22): Nam caelo terras et terris abscidit undas⁹.

De remarcat că *terras*, reluat printr-un ablativ *terris*, ambele plasate la mijloc de vers, este flancat de *caelo* și *undas*. Se conturează, prin urmare, trei nivele:

<i>aer</i>	– nivelul superior
<i>pământ</i>	– poziție centrală
<i>apă</i>	– nivelul inferior

⁷ „Pământul nu atârna în aerul înconjurător; nici *Amphitrite* nu-și întinsese brațele de-a lungul țărmurilor pământului”.

⁸ „Unde era *uscatul*, acolo era și *apa* și *aerul*”.

⁹ „Căci a despărțit pământul de cer, uscatul de ape”.

Pentru a înlătura monotonia expunerii, Ovidiu folosește termeni noi care să desemneze două din elementele primordiale: *solidus orbis* (pentru pământ) și *umor* sau *freta* (v. 36, pentru apă). *Orbis* și *umor* (= suprafață circulară și lichid, umezeală) se referă însă la două calități; cu alte cuvinte se definește elementul printr-un determinant al său.

Poetul rămâne fidel schemelor de așezare în vers, plasând pe verticală, la sfârșit

(v. 30):circumfluis umor (= apa înconjurătoare)

(v. 31):coercuit orbem (= a încercuit uscatul)

Reprezentarea grafică a cosmogoniei lui Ovidiu se reduce, deci, la aceea de cerc sau de cercuri concentrice.

La nivel fonic, folosirea vocalismului deschis (*a*, *e*) și alteranța de silabe *re* / *ra* / *rae*, reproduce mișcarea amplă și ritmică a valurilor care lovesc țărmul:

(v. 37): circumdare litora terrae¹⁰.

Vom încerca să extindem reprezentarea circulară a cosmosului la formula de creație a întregii epopei pe care o reprezintă „Metamorfozele”: poetul pornește de la forma primară, aceea de Chaos, care, printr-un proces de organizare ajunge la un stadiu general de aer, pământ, apă; acest stadiu se amplifică și se particularizează în izvoare, fluvii, lacuri, câmpii, frunze, munți sau stane de piatră, etc. Tipurile umane, ca o consacrare sau ca urmare a unui blestem, revin la starca elementelor naturii, suferă deci un proces de evoluție sau de involuție ireversibilă, și se încadrează celor trei nivele primare: aer, pământ, apă.

Urmând repartizarea celor trei nivele, poetul începe cu zona vânturilor, anunțând acțiunea lor într-un vers în care labio – dentalele *f* și *v* redau onomatopoeic șuierul vântului: (v. 56): *et cum fulminibus facientes fulgora ventos*¹¹.

Cele patru vânturi sunt prezentate pe zone geografice, dar poetul

¹⁰ „Valurile – să înconjoare țărmurile uscatului”.

¹¹ „Vânturile aducătoare de fulgere și trăznete”.

este foarte grijuliu cu eufonia numelor. *Eurus* este așezat în vers lângă *Aurora*, grupul fonetic *eur* din numele vântului fiind reluat în numele Aurorei și prelungit prin vibranta *r* în *regna recessit* de la sfârșit de vers:

(v. 61): *Eurus ad Auroram Nabataeque regna recessit*¹².

La rândul lui, numele *Aurorei* se apropie de substantivul *aura*, *-ae* = suflare, adiere, dar este pe același plan cu grecescul Ἥως (= dimineată) amintit în vers prin *radiis matutinis* = raze matinale (v. 62).

Numele *Zephirului* încheie o perioadă, al cărei prim element este *vesper* (= seară, apus), creându-se o alternanță consonantică apropiată *ves-* / *Zeph-*, ce are drept singur element distinct sonoritatea.

Aceeași formulă de plasare mai întâi a localizării și abia la sfârșit a numelui vântului, poetul o folosește și pentru *Boreas* și *Austrus*. Consonantismul greoi din numele lui *Boreas* este amplificat de determinantul *horrifer* (= înspăimântător, înfiorător), și de acțiunea verbului *invasit* (= năvălește).

(v. 64 – 65): *Scythiam septemque triones*

*horrifer invasit Boreas*¹³

Natus homo est (v. 78) (= s-a născut omul) marchează o revoluție în opera de creație și punctul central al progresiei haos – lume organizată. Omul este „sanctius animal mentisque capacius altae quod dominari in cetera posset” (v. 76 – 77)¹⁴.

Prin origine omul este înrudit cu cerul sau divinitatea – conține în el *divinum semen* sau *semina caeli* învăluită în lut și apă. *Sanctius* (= mai neprihănit) devine cuvântul cheie în explicarea dialecticii dintre cauză – efect, la care se reduc în ultimă instanță „Metamorfozele”. Schimbarea – metamorfoza este

¹² „Eurus s-a retras la răsărit în regatul Nabatei”.

¹³ „Sciția și ținuturile de miazănoapte sunt bânuite de înfiorătorul Boreas”.

¹⁴ „Ființă mai vrednică și înzestrată cu o minte mai înaltă, care să poată stăpâni peste celelalte”.

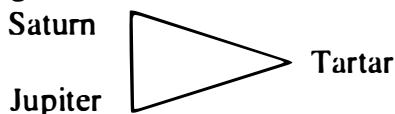
urmărită în sens regresiv, de la universal la particular. În descrierea celor patru vârste ale omenirii, Ovidiu este pe de o parte tradițional, rămânând tributari unei concepții cosmogonice pesimiste, de unde ia tiparul tradițional, pe de altă parte este un novator, considerând vârstele ca o primă etapă de manifestare a metamorfozelor. În interiorul celor patru vârste metamorfoza merge ascendent:

- în vârsta de aur (*aurea aetas*) are loc o generare spontană; acțiunea ca factor determinant al metamorfozei mediului este nulă.

Metamorfoza apare abia în vârsta a doua – *argentea proles*, și este în primul rând o schimbare a generației divine și sfârșește prin a deveni un fenomen natural și repetabil, fiind vorba de succesiunea anotimpurilor, succesiune care este ea însăși o metamorfoză.

Această metamorfoză va depăși însă limitele naturalului, și în vârsta a patra, vârsta de fier, vom avea pe plan moral o alienare a metamorfozei.

Revenind la plasarea numelor în vers, observăm în v. 114 – 115 o relație în triunghi:

unde *Saturn* și *Jupiter* respectă ordinea succesiunii. Numele *Tartarului* rezultat dintr-o reduplicare Τάρ-ταρ-ος este o onopatopee pentru marcarea unui lucru înfricoșător – cf. βάρ-βαρ-ος. Determinantul *tenebrosus* (= întunecosul) sprijină numele *Tartarului*.

Ultima care părăsește pământul este *Astrea*, zeița dreptății. Numele zeiței este apropiat de grecescul ἀστὴρ = stea și ἀστέριος = înstelat, realizându-se imagistica dreptate – lumină.

La nivel celest, Gigantii revoltați vor fi uciși, iar din sângele lor va apare o nouă generație de oameni. Ideea care stă la

baza mitului este aceea de creație, apelativul Γίγαντες având la bază o R. γα – γ εν = a genera, întâlnită în latinescul *gignere*¹⁵. Giganții sunt reduși la funcția de element din care se naște viața, în ultimă instanță la *sanguis* sau *cruor* (= sânge); relația este reversibilă, *sanguis* explicând caracterul sângeros al Giganților și al generației care va apare.

Mânia fiului lui Saturn este sugerată în vers prin cuvinte cu sonoritatea *i*:

(v. 166): *Ingentes animo et dignas Iove concipit iras*¹⁶.

Atributul lui *Jupiter* este *ira* (= mânia), care va fi dezvoltată în vers prin propoziții sacadate, cu cezură în piciorul al treilea și cu reluarea verbului la prezent printr-o formă de participiu: *vocat – vocatos*, ce ține de tehnica întrebare – răspuns. (v. 167): *conciliumque vocat: tenuit mora nulla vocatos*¹⁷.

Simpla mișcare din cap a lui *Jupiter* are darul să zguduie pământul:

(v. 180): *terram, mare sidera inovit*

În această sintagmă, mișcarea este însoțită de succesiunea fonică *erram / mare / eram*, reluată sugestiv de verbul *confremuere* (= a fremăta).

Jupiter este ipostazierea divină a lui *Caesar* și *Augustus*; revolta Giganților este o transpunere a complotului care a sfârșit prin moartea lui *Caesar*. *Caesar* a căzut fiind muritor; *Jupiter*, nemuritor, va ucide Giganții. În persoana lui *Jupiter*, *Caesar* se continuă prin *Augustus*. Mai mult, *Palatinul*, pe care *Augustus* a construit un palat, își găsește replica în *TECTA MAGNI TONANTIS* (= palatul marelui Tunător) (v. 170), ceea ce îl îndreptățește pe poet să vorbească de *Palatia caeli* (*Palatinul din cer*).

Metamorfoza zeu – om are funcție cognitivă: *Jupiter* ia

¹⁵ Vezi mai sus, p. 25.

¹⁶ „A zămislit în suflet o mânie puternică și demnă de *Jupiter*”.

¹⁷ „*Jupiter* – a convocat adunarea: nici o întârziere nu i-a reținut pe cei convocați”.

înfățișare de om ca să cunoască *infamia temporis* (= ticăloșia vremii) (v. 211).

Dacă pe plan divin metamorfoza are o cauză, pe plan uman ea este un efect. Lycaon metamorfozat în lup este un efect, pe plan etic, al impietății de care a dat dovadă eroul. Metamorfoza este susținută etimologic: apelativul *Lycaon* duce la numele comun λύκος = lup.

Instrument reglator al echilibrului este *Erinyes*.

Caracterul și funcțiile acestei ipostazieri – căci este ipostazierea unui atribut al lui Jupiter, sunt cuprinse în conotația versurilor.

(v. 241) qua *terra* patet, *fera* regnat *Erinyes*¹⁸.

Fera Erinyes este o sintagmă în care determinantul *fera* pare conținut în numele *Erinyes* și *terra*. *Erinyes* amintește de arcadianul ἐρινύω = a fi cuprins de furie și ἔρις = furie, mânie. Funcția zeiței este de a pedepsi crima (*facinus*) și este cuprinsă într-un triumghi:

Erinyes

facinus poenas

răzbunare

crimă pedeapsă

În acest triumghi, ca o pedeapsă, se înscrie și hotărârea lui Jupiter de a pierde pământul prin înec. Este trimis pe pământ *Notus*, simplă personificare a vântului de sud, în al cărui nume regăsim un Rad.**snot / snet* – *na* - = a naviga. Succesiunea de labio – dentale și aspirate redă suflarea vânturilor aducătoare de ploaie și parcă ultima respirație a lumii:

(v. 269): *fit fragor: hinc densi funduntur ab aethere nimbi*¹⁹.

Cuvintele redau onomatopeic rostogolirea apelor: *volvuntur* (v. 289), *ruunt* (v. 285), *gurgite* (v. 290). Reluarea lui – *que* enclitic amplifică efectele dezastrului: *pecudesque virosque*²⁰

¹⁸ „Unde se întinde pământul, stăpânește sălbatica Erinyes”.

¹⁹ „Se făcu mare vuiet și valuri după valuri se revarsă din înaltul cerului”.

²⁰ „Potopul ia cu sine „turme, oameni și case”.

tectaque (v. 286 – 287) sau *lucos, urbesque, domosque* (v. 301)²¹.

Se ajunge la haosul inițial și la dialectica ființă / neființă: v. 292): *omnia pontus erat deerant quoque litora ponto*²².

Ceea ce-l salvează pe Deucalion și consoarta lui sunt calități morale ce țin de *sanctius*, despre care s-a vorbit și a cărei pângărire a dus la metamorfoza universală, care a fost diluviul. Ultima manifestare a diluviului la nivel fonetic este realizată în sintagma (v. 318): *cetera texerat aequor* unde succesiunea *tera / erat* își găsește o ultimă prelungire în *e* din *aequor*. – Deucalion și Pyrrha au înălțat rugă către *fatidicam Themis* (v. 321) (= prezicătoarea Themis)²³.

Elementele recreate vor reveni la cuplul opozițional cer / pământ:

et caelo, *terras ostendit et aethera terris*²⁴,
unde cele două elemente, pământ – cer, datorită axei de simetrie reprezentată de *ostendit*, sunt rând pe rând obiecte directe ale contemplației și agente contemplatoare.

Neptun nu este numit, ci apare din determinanții săi: *ira* (= mânie) și tridentul (*tricuspile telo*).

(v. 330): *nec maris ira manet, positoque, tricuspile telo*²⁵, unde *ira* este conținut în *maris*, mai mult, cuvântul *ira* + *m* (de la *manet*), citite de la sfârșit, ne dau *maris*, iar a doua parte a perioadei ne dă o alternanță silabică cu *t*: *to / tri / te*, ce anunță numele *Triton*. Determinant comun pentru Neptun și Triton este *caeruleus* (= azuriu) (v. 275; 333). *Triton* este de fapt o ipostaziere a lui Neptun (în vechea irlandeză *triath*, *trethan* = mare) și sintetizează două atribute ale acestuia: culoarea (*caeruleus*) și

²¹ Sub ape zac „dumbrăvi, orașe și case”.

²² „Totul era o mare fără țărm.” Cele două verbe opuse – *erant / deerant* (erau / nu erau) sunt plasate alăturat.

²³ Pentru *Themis*, vezi mai sus, p. 53

²⁴ Jupiter „a arătat cerului pământul și pământului seninul cerului”.

²⁵ „Nici urgia mării nu a mai dăinuit; punându-și la o parte sulița cu trei vârfuri...”.

zgomotul (fie că este vorba de o R. scr. *tri* = țărni sau de o R: *ter* – *τεῖρω*, *τριβω* = a uza prin frecare).

La nivelul versurilor avem fonetism deschis *a* întrerupt de vibranta *r* ce redă rostogolirea:

(v. 339): ora dei madida *rorantia* barba²⁶.

Numele lui Deucalion și Pyrrhei este indicat prin filiație:

Deucalion – este Promethides (fiul lui *Prometeu*)

Pyrrha – este Epimethida (fiica lui *Epimetheu*). Deucalion reia mitul lui Prometeu, creatorul primului om. Opoziția caracterelor: *προμηθεύς* = prevăzător, prudent / *ἐπιμηθεύς* = care se gândește prea târziu, realizată prin prefixele antonime *προ-* / *ἐπι-* (= înainte / după) este anulată prin unirea descendenților²⁷.

Actul de creație a lumii este o metamorfoză primară generată de *discors*. Între metamorfoză și dialectică putem pune, deci, semnul egal.

În această nouă generație a fost creat *Pythonul* al cărui nume amintește de participiul verbului *πύθω* = a putrezi, de unde lat. *puteo*, și pare a fi anticipat de calificativul *tumidus* (= umflat): *tumidum Pythona* (v. 460).

Apollo este indicat prin unul din determinanții săi, procedeu frecvent la Ovidiu: *deus arquiteenens* (= zeu purtător de arc), particularizat în *tela* (= săgeți) și *pharetra* (= tolbă). Victoria unui zeu asupra unui șarpe este un loc comun în mitologiile ariene. Mitul va fi dezvoltat într-o nouă ipostază a zeului, cea de *Phoebus* nume conservat în limbajul poetic ca un calificativ. *Φοῖβος* = strălucitorul, se atașează aceleiași rădăcini ca și *Φαεθών*.

O reluare a ideii de lumină o avem în *Delius* (v. 454) (=

²⁶ „Zeul cu barba înrourată și-a atins de buciul buzele”.

²⁷ Pentru cele două nume și altele create pe opoziția *προ-* / *ἐπι-* vezi mai sus. p. 54.

delianul), unde Apollo este indicat prin locul de origine.

Δῆλος (= luminoasă, strălucitoare), dintr-o R. Δ1F ca și numele lui Zeus, este insula ce pare a fi predestinată să adăpostească nașterea lui Phoebus.

(v. 452): Primus amor *Phoebe Daphne Peneia*²⁸.

Amor va fi particularizat în *Cupido* (zeul iubirii), o nouă personificare a unui concept, unde *Amor* și *Cupido* se exprimă reciproc. Atributele acestui zeu nu sunt noi: este vorba de *cornua* (= arc) și de aici rivalitatea între Apollo și Cupido ca zei arcași, și *ira* atribuit întâlnit la Jupiter și Neptun. Numele lui *Cupido* va fi reluat prin filiație: *filius Veneris* (v. 463), unde iarăși avem o personificare: *venus*, - *eris* = iubire, frumusețe, de unde *Venus* – zeița frumuseții.

(v. 463): *filius huic Veneris figat tuus omnia Phoebe*²⁹.

La nivel fonetic abundența de *f* și *v* este expresia mâniei zeului. Pe plan mitic, Daphne fuge de Phoebus Apollo, dar în același timp este o adeptă a Phoebei – Diana. Relația opozițională este exprimată în vers prin așezarea numelor la extremități:

(v. 490) Phoebus Daphnes.

Imperativele repetate *mane, mane* (v. 504 – 505) se suprapun metric numelui Daphne:

Daph – ne

ma – ne

Metamorfoza este conținută în numele Daphnei:

daphne, - es (gr. δάφνη = *laurus* sau *laurea*, care va apare sub forma vocativului *laure*, închizând astfel o perioadă care începuse în v. 450).

Ovidiu preia tradiția cataloagelor din literatura greacă, și, printr-un scurt catalog al fluviilor, face legătura cu mitul lui Io.

(v. 579 – 580): populifer Sperchios et inquietus Enipeus

²⁸ „Prima iubire a lui Phoebus a fost Daphne, fiica lui Peneu”.

²⁹ „Fiul Venerei îi răspunde: poate să țintească arcul tău pe oricine”.

Eridamusque senex lenisque Amphrysos et Aeas.

. Numele sunt însoțite de determinanți, deși ele însele comportă o conotație etimologică:

Sperchios (Σπερχειός) este „rapidul” și conține fonetismul determinantului, realizându-se o alternanță *fer / sper*.

Enipeus este legat de gr. ἐνιπή = amenințare, avertisment, care, ca și *Eridanus* (cf. ἐριδαίνω) = a irita și - ἐρις = mânie, din numele Eriniilor) fac aluzie la caracterul năvalnic al apelor. Numele din primul vers sunt în opoziție cu cele din versul doi: *Eridanul* este „bătrânul”, *Amphrysos* este „domolul”, iar *Aeas* amintește de ἠώς = auroră, dimineață.

Numele lui *Inachus* se completează cu cel care o indică pe *Io*, legătura dintre ele fiind sugerată prin același fonetism ascuțit *i* și prin așezarea lor în diagonală.

(v. 583 – 584): *Inachus / Io*

Miserrimus (= foarte nenorocit), deși aparține lui *Inachus*, este așezat lângă *Io*, având funcție de determinant comun ambelor nume. Mai departe (v. 651 – 653), *miserum* va fi reluat cu referire directă la *Inachus* și va reda fonic geamătul:

(v. 651): *me miserum*

(v. 653): *me miserum ingeminat*³⁰.

Numele *Io* se va regăsi în forma de ablativ *Iove* (v. 590) (= fecioară demnă Jupiter) și în numele *Iuno* (v. 601), creindu-se triunghiul fonetic:

Jupiter

Δ

Io Iuno

Printr-o formulă de teatru în teatru, mitul *Io* deviază în mitul lui *Syrinx*, nume ce anunță metamorfoza fizică: σὺριγξ, σὺριγγος instrument de suflat, nai.

Rezonanța numelui este sprijinită de sonanta surdă *s* din v. 692:

³⁰ „Vai mie, nenorocitul” (651), „Vai mie, nenorocitul, geme”. (653).

non semel et Satyros eluserat illa sequentes³¹

și de determinantul *Ortygiam* (= ertygiana) (v. 694), nume prin care este desemnată Diana.

Erinys, zeița răzbunării, devine determinant al Junonei; pe verticală, la sfârșit de vers avem *irae* / *Eriny*n (mânie / răzbunare) iar pe orizontală *Erinys* este întărit fonetic și semantic de *horriferam* (= înspăimântătoare).

Analiza versurilor impune câteva observații:

- numele sunt legate prin determinanți;
- Ovidiu evită de obicei numele, desemnând personajul prin determinanți patronimici sau prin funcție;
- legătura dintre mituri se realizează la nivelul cuvintelor.

Semnificația fundamentală, formula de creație ovidiană este aceea de forme în mișcare. Metamorfozele ne dau un prototip al dialecticii mișcării formelor.

Ovidiu vrea să ofere cititorilor o lectură a formelor în mișcare. Printr-un efort de *mimesis*, poetul încearcă să imite mișcarea naturii.

³¹ „Nu o dată își răsese ea de Satirii care o urmăreau”.

Nume și determinant textura mitului lui Phaethon (Ovidius, *Metamorphoses*, II, 1 – 329)

După ce noțiunile de poveste (*histoire*) și discurs au fost introduse definitiv în studiile despre limbaj¹, după categorica lor formulare de către É. Benveniste², se recunoaște tot mai mult limbajului poetic statutul de discurs special, cu o organizare proprie³. Poetica se prefigurează a fi o disciplină a discursului literar⁴, înțeles ca un sistem de seme. Termenii limbii actualizați în planul discursului devin o colecție de seme în care se pot distinge nucleul semic și semele contextuale⁵. Acestor unități lingvistice propriu-zise li se adaugă unități poetice⁶ care, depășind cadrul frazei, constituie unități discursive mai mari. Putem considera textul ca o frază⁷ constituită începând cu un anumit sistem de seme; astfel, îl putem considera ca o înlanțuire de sunete, cuvinte, versuri. Sunetele produc cuvinte prin concatenație, iar cuvintele produc versuri.

¹ Tzvetan Todorov, *Les catégories du récit littéraire*, Communications, 8, 1966, p. 125 – 161, reluat în *Poetică și stilistică. Orientări moderne, prolegomene și antologie*, Mihai Nasta, Sorin Alexandrescu, București, 1972, p. 371 – 400.

² É. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966.

³ Sorin Alexandrescu, *Prolegomenon II. Introducere în poetica modernă*, în *Poetică și stilistică*, XCII, cu trimiteri la I.A. Richards și G.K. Ogden.

⁴ A.J. Greimas, *La linguistique structurale et la poétique*, în *Du Sens. Essais sémiotiques*, Ed. du Seuil, Paris, 1970, p. 271 – 283.

⁵ A.J. Greimas, *Sémiotique structurale*, Paris, Larousse, 1969.

⁶ A.J. Greimas, *La linguistique structurale et la poétique*, paragrafele despre comunicare poetică: unitate lingvistică și unități poetice.

⁷ Roman Ingarden, *Der Aufbau des literarischen Werkes*, Tübingen, 1960 (în special capitolul *Die Schicht der sprachlichen Lautgebilde*, p. 42 – 51 din original), citat în *Poetică și stilistică*, p. 58.

Încercăm să surprindem la nivelul unui text strict delimitat (Ovidius, *Metamorphoses*, II, 1 – 329) modalitățile de plasare a numelor, surprinzând în unele cazuri formule noi, a căror reiterare le conferă atributul de normă literară. Conținutul textului este *mitul lui Phaethon*⁸, tematizat în mit al luminii, cu o varietate de nume sprijinite de determinanți, care actualizează aceste nume conferindu-le determinații.

Sol, dintr-un Rad. ὤς = a arde, a străluci (cf. gr. ἥλιος)⁹, este înconjurat de determinanți care redau ideea de strălucire: *micante* (v. 2), *flammas* (v. 2), *nitidus* (v. 3), *argenti radiabat lumina* (v. 4)¹⁰ și are corespondent în v. 2 *pyropus* (πυρρῶς)¹¹, din aceeași familie cu πῦρ, - γος (foc). Odată cu v. 5 ni se dezvăluie esența proemiului: Soarele (*Sol*) trece pe un plan secundar, indicat gramatical de genitivul apartenenței: *regia Solis* (v. 1); subiectul proemiului este de fapt *Mulciber*¹², întreg conținutul versurilor 1 – 18 putând fi rezumat în propoziția simplă *Mulciber caelarat*¹³. Între cele două divinități nu se stabilește nici o dependență, de aceea mitul Soarelui va fi deocamdată abandonat și substituit de o relație de tip nou:

A	B	C
creator – obiect contemplat – contemplator ¹⁴		

⁸ Textul urmează *Die Metamorphosen des P. Ovidius Naso*, ed. R. Ehwald, Berlin, 1915.

⁹ Vezi, mai sus, p. 50.

¹⁰ Dăm aici traducerea întregului pasaj după David Popescu, *Ovidius, Metamorfoze*, ed. a II – a, p. 73: „Palatul soarelui se înalță măreț cu coloanele spre cer, strălucind de atâta aur scilpitor și de *piropul* care imită flăcările. Vârful îi era de fildeș lustruit și ușile cu două canaturi *radiau lumini* din *argintul lor*”.

¹¹ Lat. *pyropus*, -i = *pirop*, aliaj de aramă și aur; gr. πυρρῶς, ον = roșu ca focul).

¹² Alt nume pentru Vulcan („îmbânzitorul fierului”).

¹³ „*Mulciber sculptase*”.

¹⁴ Pentru a evita suprapunerea de termeni (*contemplator* / *spectator*, ambii

sau *Mulciber* – opus (= ars) – spectator.

Arta apare înzestrată cu o funcție recreativă, de calmare, liniștire și consolare, sugerată de derivarea numelui creatorului din tema verbului *mulcere* (= a mângâia, a îmblânzi, a încânta). Reducerea acestor relații la un raport binar de tipul B rezultă sau este produs de A

Mulciber	→	opus
A	→	B

determină un prim catalog (v. 6 – 18), în care ordinea enumerării se bazează pe secvențe fonice privilegiate, urmărind în același timp schema universului tristratificat, căreia Ovidiu îi rămâne fidel¹⁵.

Denumirile capătă ponderea lor și se combină în mod semnificativ cu elementele determinative la nivel semantic și gramatical, urmărind paralel și realizarea unui efect paronomastic la nivel fonetic. Catalogul este introdus prin relația de conținut / conținător; gramatical, avem nume – obiect dependente de verbul *caelarat* (v. 6), dar termenii nu reprezintă doar simple referiri, ci ne dau statutul cărții.

Terras (v. 6), reluat prin *orbis terrarum* (v. 7) ocupă poziție mediană între *aequoru* și *caelum*¹⁶. Legătura dintre elementele universului este realizată la nivel de determinant: *caeruleos* (v. 8)¹⁷ se acordă cu *deos*, dar se aplică de fapt apei, redată metanomic prin *unda* (v. 8). Numele lui Triton – *Tritona* (v. 8), compus dintr-o primă silabă dură cu o sonantă vibratoare *r*, urmat de două silabe cu vocalism lung *o*, și deschis *a*, este singur sugestiv pentru acțiunea indicată de atributul *canorum* (= răsunător), aluzie, probabil la scoica cu care zeul ridică și coboară

nume de agent în limba latină) sugerăm pentru primul accepția din limba română.

¹⁵ Vezi capitolul anterior, p. 69

¹⁶ apă - pământ (suprafața pământului) - cer

¹⁷ „azuriu”; în traducere românească citată: „Apele albastre își au zeii lor”.

valurile. Atributul lui Proteus - *ambiguum*¹⁸ (v. 9) sprijină ideea transformărilor în care se înscriu „Metamorfozele” și se aplică, subiectiv, mării. *Doris*, folosit de Vergilius pentru a desemna „marea”, este particularizat în cazul nostru printr-un nume (v. 11) și dezvoltat prin *natas* (v. 11), se înțelege – Nereide, ipostaziate în aspecte ale mării; *nare* (v. 11), *virides capillos* (v. 12) și *pisce vehi*¹⁹ (v. 13).

Reprezentările terestre suferă un proces invers – de desacralizare și, spre deosebire de primele, sunt plasate pe orizontala versurilor, în relații liniar enclitice:

(v. 15 – 16) *terra viros urbesque gerit silvasque ferasque*

*fluminaque et Nimphas et cetera numina ruris*²⁰.

În v. 17 apare *imago caeli*²¹, sintagmă care realizează „vârful” unei reprezentări graduale închise (*regia Solis – aequora – terra – imago caeli*) și închide totodată – proemiul marcând revenirea la mitul luminii.

Soarele revine în reprezentarea ovidiană printr-un atribut propriu – Phoebus (Φοῖβος, v. 24)²², înrudit, probabil, cu φάος prezent prin corespondentul latinesc *lumina* (v. 23).

Este prilejul pentru poet de a deschide un nou catalog – cel al abstractizărilor fenomenologice echilibrat repartizate prin enumerări liniare (v. 25 – 30). Formula de catalogare este alta:

¹⁸ Aluzie deopotrivă la darul profeției pe care îl avea zeul și la natura lui schimbătoare (metamorfică: zeul își schimba înfățișarea ca să scape de urmăritori).

¹⁹ Pentru înțelegere, dăm în întregime traducerea versurilor 11 -- 13: Mulciber sculptase pe „Doris și fiecele sale, dintre care unele se văd *înotând*, altele șezând și uscându-și *părul ud* („*înverzit*”) pe stâncă, iar altele sunt *purtate de pești*”.

²⁰ „Pe pământ se văd oameni, orașe, păduri, animale sălbatice. râuri, nimfe și zeități câmpenești”.

²¹ Formula întregă din text conține și un determinant: *caeli fulgentis imago* (= imaginea cerului strălucitor).

²² Pentru forma grecească, vezi mai sus, p. 51.

Subiect în nominativ – Predicat (S – P) realizând la nivel semantic un raport de identitate subliniat de folosirea aceleiași forme verbale: *stabat* (v. 27, 28, 29). În dezvoltarea catalogului Ovidiu aplică, paralel, două procedee:

a) folosirea sinonimelor: *sedebat* / *stabat*²³; *corona* / *serta*²⁴;

b) folosirea cu mai mult succes a unor sintagme – determinant cu efect paronomastic.

De exemplu: realizarea unei aliterații în v. 28 prin reluarea consonantismului *s* din *Aestas* în sintagma *spicea sertas*²⁵; pentru obținerea aceluiași efect pe lângă *Hiems* apare atributul *hirsuta capillos*²⁶, după ce în prima perioadă a versului *Hiems* a avut ca determinant pe *glacialis* (v. 30), cuplu nume – determinant distinct prin caracterul velarei.

Sol oculis iuvenem, quibus adspicit omnia vidit (v. 32)²⁷ marchează începutul intrigii propriu – zise, egal repartizată între *optio* (v. 30 – 150) și *actio* (v. 151 – 270) sau *optio* și *cursus*²⁸.

Acțiunii binefăcătoare a Soarelui, pe care o reprezintă "Ἥλιος / Sol, se opune energia nefastă personificată de Phaethon (Φαέθων), nume care reprezintă abstractizarea unui participiu verbal *φαέθω²⁹. De la desemnarea prin filiație – *Clymeneia*

²³ „ședea / sta” (cu observația totuși că cei doi termeni au accepții speciale: sta așezat (*sedebat*) / sta în picioare (*stabat*). Nuanța este păstrată în text: Phoebeus *sta așezat în jilț*, iar abstractizările deificate *Dies, Mensis, Annus, Horae* etc. *stăteau în picioare* de-o parte și de alta a lui (v. 23 – 30).

²⁴ „coroană” / „cunună”, „ghirlandă”

²⁵ *Vara* (ipostaziată în divinitate) purta o *ghirlandă de spice*.

²⁶ *larna* (la rândul ei ipostaziată tot într-o divinitate) apare cu *plete în dezordine* (*zburlite*).

²⁷ (v. 32) „Soarele zări, cu ochii lui care văd toate, pe tânăr”.

²⁸ opțiune / acțiune sau opțiune / cursă (este vorba de *cursa* lui Phaethon care conduce carul lui Helios și aprinde pământul).

²⁹ Mai sus, p. 50 și n. 8.

proles (v. 19)³⁰, explicabilă pentru realizarea unei repetiții silabice *adclivo Clymeneia*³¹, Phoebus reapare ca apelativ în v. 34. Între Phoebus și Phaethon se stabilește o relație de geometrie liniară deschisă (Phaethon – depinde de Phoebus), raport rezolvabil dacă Phaethon s-ar fi declarat satisfăcut cu recunoașterea verbală din partea lui Phoebus.

Phoebus are ca atribut nou *lux immensi publica mundi* (v. 35)³²; pe verticala versurilor (v. 34 – 36), *lux* ocupă poziție mediană între Phaethon și Phoebus, fiind de fapt atributul comun al ambelor nume. Din epitet al Soarelui, în perioada „Iliadei”, Phaethon devine o divinitate distinctă, opusă mitologic lui Phoebus, integrându-se în această nouă ipostază antinomiei primare *fas / nefas*³³. Rezolvarea acestui dualism care înseamnă totodată și punctul culminant al mitului, este anticipată într-un vers cu aliterația *p*, unde numele lui Phaethon apare asociat cu *poena*:

(v. 99) *poenam, Phoebi pro muneris poscis*³⁴.

Poena, determinată de *ignarus* (v. 100) este pedeapsa dată muritorilor care aspiră la lucruri divine. Se creează o relație de tipul:

³⁰ „fîu al Clymenei”

³¹ Din punct de vedere gramatical, în vers *adclivo* se acordă cu *limite* (v. 19): *Quo simul adclivo Clymeneia limite proles venit* (= de îndată ce fiul Clymeneei a urcat drumul în pantă).

³² „lumină a întregii lumi”.

³³ „lege divină” / „nelegiuire”.

³⁴ (v. 99) „Osîndă, Phaethon, ceri în loc de dar”.

sapiens – optio – licet³⁵
anulată în mitul nostru de
ignarus – optio – poena³⁶
K

Cum *optio* are valoare constantă (K), *poena* este motivată pe plan mitic.

Două ipostazieri aspectologice se înscriu în divinităților luminoase, fără intervenție directă în desfășurarea mitului: *Aurora* și *Lucifer*, ultimul – personificarea unui nume de agent compus din substantivul *lux* + verbul *ferre*.

Epitetul consacrat al Aurorei³⁷ - ῥοδοδάκτυλος („cu degete trandafirii”) este aplicat mediului: *plena rosarium atrium* (v. 113 – 114)³⁸.

Personificarea este percepută ca proces invers, de concretizare în cazul designării constelațiilor: *Anguis* și *Ara* păstrează valoarea concretă iconografică – cea de „șarpe” și „altar”.

Equi vor fi dezvoltati în patru nominalizări cu atribut comun *volucres*³⁹. *Pyrois* și *Phlegon* țin de sfera „focului”: primului îi corespunde în greacă un adjectiv πυρρός (= de culoarea roșie a focului), cel de al doilea conservă aspectul de participiu prezent al unui verb φλέγω (= a aprinde). Plasarea în vers este liniară: *Pyrois et Eous et Aethon* (v. 153). Între ultimul nume și *Phlegon* este plasată apozitia *Solis equi*, unde grupul

³⁵ Sau, într-o formulare mai liberă, *cunoaștere opțiune acțiune permisă* (în sensul că la baza alegerii unei acțiuni permise trebuie să stea cunoașterea: *sapiens* îl punem în relație cu verbul *sapio*, -ere (a cunoaște, a ști); totodată este mai evidentă și opoziția pe verticală *sapiens / ignarus*)

³⁶ care nu știe posibilitate de alegere pedeapsă (vezi explicația în text).

³⁷ *Aurora* are corespondent în greacă Ἑως; vezi mai sus, p. 50 – 51.

³⁸ *Aurora* deschide „porțile de purpură ale palatului său”.

³⁹ „Caii zburători” (ai Soarelui); urmează, în text, numele celor patru cai: *Pyrois*, *Eous*, *Phlegon* și *Aethon*.

fonetic *qui* din *equi* este reluat prin formele alternative *qua / que* în *quartusque*; în același timp, vocalismul ascuțit *i* din *Solis equi* este prelungit în *hinnitibus*, realizând expresivitatea onomatopeică a verbului *hinnire* (= a necheza):

(v. 154). *Solis equi quartusque Phlegon hinnitibus auras*⁴⁰.

Cu același efect fonic sintagma *Solis equi* este reluată în v. 162, unde *solis* se regăsește în secvența fonică următoare – *solitaque*.

Acțiunea nefastă a lui Phaethon determină o schimbare de stare – metamorfoză incipientă – a universului individualizat în *Triones*, *Serpens* și *Bootes*⁴¹ nume plasate la sfârșit, pe verticala versurilor. De remarcat aici folosirea cu efect onomatopeic a lobio-dentalei aspirate *f* și a sonantei *s* în sintagma – determinant pe lângă substantivul *Serpens*:

(v. 174 – 175): *frigora pigra prius nec formidabilis ulli*

*Incaluit sumsitque novas fervoribus iras*⁴².

Întregul enunț lingvistic este un flux semantic, care atrage cuvintele izolate și le absoarbe. Enunțul încheie paranteze determinative cerute de repetarea verbului *ardet*.

Din necesități fonetice, nume cu silaba finală *-ys / -us* sunt plasate pe același vers: *Eryx et Cynthus et Othrys* (v. 221); mai mult, *Cynthus* realizează cu determinantul *biceps* al *Parnasului* o alternanță *ce / cy*.

(v. 221) *Parnasusque biceps et Eryx et Cynthus et Othrys*⁴³.

Reduplicarea silabei inițiale cu disimilări vocalice și

⁴⁰ (v. 153 - 154): „Caii Soarelui <Pyrois, Eous, Aethon> și al patrulea Phlegon, umplu cu nechezatul lor văzduhul”.

⁴¹ Recunoaștem aici numele constelațiilor: *Ursele*, *Balaurul* și *Bouarul*.

⁴² (v. 174 – 175): Șarpele, „care până acum era amorțit de frig și nu speria pe nimeni, s-a încălzit și din pricina căldurii a fost cuprins de o mânie necunoscută”.

⁴³ „Ard Parnasul cel cu două vârfuri, și Eryx, și Cynthus și Othrys.” Substantivele proprii din text sunt nume de munți: Parnasul – în Phocida; Eryx – în Sicilia; Cynthus – în insula Delos și Othrys – în Thesalia.

consonantice: *mi – ma, din – dym* creează nume de forma *Mimas, Dindyma, Mycale*, plasate succesiv în vers:

(v. 222 – 223)Mimasque

Dindymaque et Mycale natusque ad sacra
Cithaeron⁴⁴.

Elementul de legătură se realizează la nivel fonetic: dentala aspirată *th* din Cithaeron reapare în Scythiae, cu conservarea secvenței fonice *cith*.

Vocalismul „o” este prezent în textura numelor *Ossa, Pindo, Olympus* și a determinantului *maiorque amobus*, realizând cu versul următor o alternanță vocalică *o / a*.

(v. 225 – 226): Ossaque cum Pindo maiorque amobus Olympus

Aeriaque Alpes et nubifer Appenninus⁴⁵.

Apar determinanți noi pentru nume deja cunoscute: *sicca Ida* (v. 218), cuplu determinant – nume plasat distanțat în vers, dar sugestiv prin fonetismul ascuțit *i* și corespondență bisilabică.

Heliconul are un determinant *virgineus*, substituit al Muzelor, întreaga sintagmă constituind o „forma mutată” pentru *Μοῦσαι Ἑλικωνιάδες* (Muzele din Helicon).

Ovidiu găsește o formulă nouă de catalogare prin alăturarea subiect – complement direct în propoziții succesive aflate în raport de juxtapunere și având predicat comun plasat la începutul perioadei.

(P) – S – C.d.

S – C.d., S – C.d.

(v. 239 – 240): quaerit Beotia Dircen

Argos Amymonem Ephyre Pirenidas undas⁴⁶.

⁴⁴ (v. 222 – 223): Ard și „Mimos, și Dindyma, și Mycale, și Cithaeronul hărăzit altarelor”. Aici, alte nume de munți din Ionia și Phrygia.

⁴⁵ (v. 225 – 226): Ard „Ossa cu Pindul, și Olympul mai mare decât amândouă, și Alpii cei înalți, și Apeninul purtător de nori”.

⁴⁶ (v. 239 – 240): „Beoția o caută pe Dirce, Argos pe Amymon, Epirul pe Pirena”. Cuvintele subliniate indică aici cursuri de apă renumite în

Elementul de continuitate îl aflăm la nivel fonetic prin reluarea secvenței *-phyr-* (din *Ephyre*) în cuvântul următor – *Pirenidas*, continuat în determinantul *undas* prin identitatea silabei finale *-das*.

Formula frecvent utilizată în catalogul fluviilor este localizare (cu rol de determinant particular) – nume: *Phaegiaco Erymantho* (v. 244), *Mygdonius Melas*, *Taenarius Eurotas* (v. 247), *Euphrates Babylonius* (v. 248). Determinanții cu grad de generalitate, puțini la număr, sunt încetățeniți pe lângă numele fluvii, în interiorul sintagmelor create putându-se aplica asocieri de tipul:

{n ₁ d ₁ }	{n ₁ d ₂ }	{n ₁ d ₃ }
{n ₂ d ₂ }	{n ₂ d ₁ }	{n ₂ d ₃ }
{n ₃ d ₃ }	{n ₃ d ₁ }	{n ₃ d ₂ }

Relațiile se verifică în cuplurile de nume – determinant:

v. 244: (n ₁) Ismenos	-celer (d ₁)
v. 243 (n ₂) Peneos	-senex (d ₂)
v. 249 (n ₃) Thermodon	-citus (d ₃) ⁴⁷ .

O noutate prezintă folosirea determinantului *flavus* pe lângă substantivul *Lycormas*, într-un context liniar *Xanthus flavusque Lycormas* (v. 245), în care *Xanthus* (Ξάνθος) el însuși este o ipostaziere ținând de aceeași sferă cromatică ca și *flavus*⁴⁸.

Se întâmplă ca determinantul simplu să fie dezvoltat într-o întreagă propoziție relativă, pe două sau mai multe versuri; în cazul acesta catalogul se prezintă structurat în grupuri de nume separate de dezvoltări determinative.

Înșiruirea de nume culminează cu Thybris „*cuique fuit*

antichitate.

⁴⁷ Ismenos	-cel repede (sprinten)
Peneos	-cel bătrân
Thermodon	-cel iute

⁴⁸ Ambii termeni – lat. *flavus* și gr. Ξάνθος – desemnează culoarea galbenă – aurie sau galben – roșcat.

rerum promissa potentia” (v. 259)⁴⁹, argument literar al unei realități istorice, răspunzând cerințelor epocii și conștiinței romane a poetului. Plasarea Tibrului în textura catalogului a fost pregătită de restrângerea sferei de referință la:

(v. 258) *Hesperiosque amnes Rhenum Rhodanumque Padumque*,⁵⁰ nume legate enclitic și al căror fonetism dur crează nota de gravitate convenabilă Tibrului.

Intervenția lui Jupiter (v. 305) pune capăt dezvoltării unei metamorfoze reversibile la starea primară de *chaos* (*in chaos antiquum confundimur* – v. 299)⁵¹. Zeul salvator nu este numit, ci apare desemnat prin determinanți: *pater omnipotens* (v. 305) și attribute: *movel tonitrus vibrataque fulmina iactat* (v. 309)⁵², cu corespondent aproape identic în „Theogonia” lui Hesiod: εἶλετο δ’ ὄπλα βροντῆν τε στεροπῆν τε καὶ αἰθαλόεντα κεραυνόν (v. 853 – 854)⁵³.

Încă o dată Ovidiu nu se declară mulțumit cu simpla reconstituire a legendelor cunoscute; în finalul adăugat încearcă să subordoneze scrierea unei viziuni filosofice de anvergură. Este tocmai ceea ce realizează epitaful lui Phaethon:

(v. 328 – 329): *Hic situs est Phaethon currus auriga paterni,*

*Quem si non tenuit magnus tamen ausis excidit*⁵⁴.

Textul ține de cele două aspecte dominante ale limbajului ovidian⁵⁵:

⁴⁹ (v. 259): Tibrul „cărui i-a fost hărăzită stăpânirea lumii”.

⁵⁰ (v. 258): „Râurile apusene Rinul și Ronul și Padus”.

⁵¹ (v. 299): „ne cufundăm în haosul de la început”

⁵² „tată atotputernic” (v. 305) care „zguduie cu tunetul și aruncă licăritoare fulgere” (v. 309).

⁵³ (v. 853 – 854) Zeus „puterea-și aduna, armele toate încinge. / Tunetul, fulgerul alb și trăznetul scânteietor”.

⁵⁴ (v. 328 – 329): „Aici zace înmormântat Phaethon, conducătorul carului părintesc, și dacă nu l-a putut conduce, a căzut în schimb victimă a unei mari îndrăzneli”.

⁵⁵ Vezi și G. Bulgăr, *Densité et couleur dans le langage d'Ovide*, în *Acta*

1) densitatea aforistică a versurilor;

2) bogăția epitetelor și metaforelor, construite pentru a obține nuanțe eufonice în sintagme nume – determinant în care cei doi constituenți se sprijină reciproc.

Conventus Omnium Gentium Ovidianis Studiis Fovendis, București, 1976, p. 191 – 195.

Elemente de istorie romană în „Metamorfozele” lui Ovidius

„Metamorfozele” se constituie într-un poem epic, de inspirație mitică, scris în epoca de maturitate a lui Ovidius. Ele sunt o splendidă ilustrare poetică a unor mituri ancestrale. Se acceptă, în general, că meritul cel mai mare al poetului este acela de a fi umanizat mitul.

Noi încercăm o demonstrație inversă: capacitatea poetului de a fi mitizat individul. Date fiind incidențe ale evenimentelor istorice, avem în vedere nu individul obișnuit, ci eroul sau personalitatea istorică.

„Metamorfozele” rămân în continuare o operă poetică sau o istorie a miturilor. Prezența faptului istoric este accidentală și intervine spre finalul operei (c. XIII – XV), când Ovidius realizează că trebuie să-i dea acestuia o unitate: începută cu organizarea haosului natural (sau originar) prin intervenția unui zeu, cartea se va sfârși cu organizarea spațiului apropiat, terestru, prin acțiunea unui *imperator*.

Evenimentele la care se referă sunt puține și de valori diferite: unele legendare, altele autentice. Ele se concentrează în jurul a patru personalități (numite de noi momente): Aeneas – Romulus – Caesar și Augustus.

Simpla catalogare a numelor în ordinea enunțată creează deja ideea unei replici poetice la celebra deja *Ab Urbe condita* liviene.

Momentul Aeneas este tributar variantei troiene cu rol în geneza Romei. Momentul se compune din trei episoade:

- a. fuga lui Aeneas;
- b. călătoria lui Aeneas;
- c. apoteoza lui Aeneas,

dintre care numai primul și ultimul intră în sfera interesului nostru.

Fuga lui Aeneas este pusă sub semnul destinului (*fata*), care nu îngăduie să se fi prăbușit și speranța Troiei odată cu zidurile ei”.

*Non tamen eversam Troiae cum moenibus esse
Spem quoque fata sinunt*¹

(XIII, v. 623 – 624)

Aeneas este desemnat prin descendența maternă – *Cythereius heros*, singura care îi certifică descendența divină. Singurul epitet atribuit lui Aeneas este *pius* (piosul), explicat prin acțiunea eroului: el poartă, într-o atitudine cunoscută și la Vergilius și pe care, mai târziu, Lepautre și Carle Venloo o vor imortaliza, zeii Illionului și pe tatăl său, Anchise și îl ține de mână pe Ascanius.

De remarcat că epitetul *pius* ține de natura umană a eroului și traduce reacția pe care individul primitiv o are față de *fatum*. Termenul este pus în legătură cu *sacra* (*sacra et sacra altera*, v. 624), regăsit și la Vergilius, *Aeneida*, II, 293:

*Sacra suosque tibi commendat Troia penates*²

Cei doi termeni vor fi dezvoltăți tot de Ovidius în *Fasti* (I, 527); *pius Aeneas sacra et, sacra altera, patrem, adferet*³.

Starea de fugă a lui Aeneas (*profugus* la Ovidius sau *fato profugus* din proemiul Aeneidei) reclamă intervenția destinului, fie sub forma unor prevestiri (vezi mai departe oracolul din Delfi), fie prin intervenția directă a Venerei sau a lui Anchise. În conotația evenimentului, trioul format din Anchise – Aeneas –

¹ „Și totuși destinele nu îngăduie să se fi prăbușit și speranța Troiei odată cu zidurile ei”.

² „Tot ce-are Troia sfânt aici, Penații / Ți-i dă în seamă ție” (după Publius Vergilius Maro, *Eneida*, Prefață și traducere din limba latină G.i. Tohăneanu. Timișoara, 1994, p. 97).

³ „Sfinte odoare-aducând, Aeneas și-aduce și sfântul / Tată” (după Ovidiu, *Fastele*, traducere Ion Florescu și Traian Costa, București, 1965).

Ascanius reprezintă cele trei verigi temporale de bază: trecutul – prezentul – viitorul.

Episoadele ulterioare sunt comprimate. Între acestea, războiul cu rutulii beneficiază de un spațiu mai mare; momentul, prezent și în opera lui Vergilius, are o parte legendară – cea a alianței dintre regele Latinus și Aeneas îndreptate împotriva rutulilor-, și o parte istorică reală: rutulii au fost printre primele neamuri supuse de romani în Latium.

Misiunea lui Aeneas a fost de a pune bazele împărăției lui Iulius. Odată această misiune îndeplinită prin vitejie (*virtus Aeneia*). Aeneas este deificat: are loc prima apoteoză romană, care este în esență o metamorfoză.

Odată cu acest act, eroul nu mai este simțit ca „troianul Aeneas”, ci ca „localnicul”, „băștinașul” (de unde și numele nou, *Indigetes*, pe care îl dobândește în noua ipostază). Numele este împrumutat ca apelativ de alte divinități – *Pater Indiges* sau *Juppiter Indiges*. Pe de altă parte, informația lui Ovidius o putem compara cu inscripția de pe baza statuii lui Aeneas ridicată de Augustus (CIL, I, p. 189):

*„appellatus est Indiges pater et in deorum numero relatus”*⁴.

Perioada ulterioară, de domeniul legendei, este inaugurată de Ascanius, care a domnit peste Alba și Latium și continuată de un șir lung de regi, ultimul citat fiind Numitor. Cele mai multe legende care se referă la preistoria romană le regăsim în ultimele cărți ale „Metamorfozelor” lui Ovidius și parțial în „Fasti”, scrise probabil, cam în aceeași perioadă. Despre o serie de regi alban, scrierea istorică romană nu știe nimic. Numele lor au fost inventate pentru a acoperi lacuna dintre distrugerea Troiei și fondarea Romei. Lista lor, aflată mai întâi la Alexandros Polyhistor (cca. 80 a.Chr), ajunge la o recunoaștere generală la începutul perioadei lui Augustus, ca genealogie a casei

⁴ „a fost numit tată strămoșesc și trecut în rândul zeilor”.

domnitoare a Iuliilor. Catalogul regilor albanii îl aflăm la Ovidius în două rânduri: *Metamorfoze*, XIV, 609 – 622 și *Fasti*, IV, 37 și urm., cu uşoare modificări: în ultima lucrare numeşte pe Ascanius – Iulius, pe Silvius – Postumus Silvius, pe Capetus – Calpetus. În „Metamorfoze” dă întâietate lui Romulus: *Romulus redivivus*. Preocupările lui Ovidius referitoare la istoria legendară romană le regăsim la Titus Livius și Varro (vezi, de exemplu, la ultimul legătura etimologică stabilită între Tiberinus, rege, și Tiberis, apa Tibrului, sau între Aventinus, tot rege, și colina Aventin din Roma).

Lui Numitor, tot după legendă, îi urmează Romulus; întemeierea Romei de către Romulus reprezintă varianta eroică a unui act sângeros, soldat cu un fratricid; sau, depășind semnificația evenimentului, are valoare ca „a doua întemeiere”, prin Romulus. Fundalul istoric este cel al războaielor cu sabinii: Tatius și senatul sabin pornesc război împotriva orașului; episoadele trădării Tarpeei și răpirii sabinelor, dezvoltate la Titus Livius, la Ovidius sunt mai mult aluzive. Ceea ce se reușește să se pună în evidență este participarea sabinilor ca element formativ al poporului roman; Tatius este asociat la domnie (*Tatiumque accedere regno*).

Mai republican în gândire, Titus Livius va scrie: „Statul roman este așezat pe temelie puternică și soarta lui nu mai atârână de un singur conducător”.

Lui Romulus i se recunoaște activitatea de legiuitor: el a dat celor două popoare, latin și sabin, aceleași legi (*iura aequata*, *Metam.*, XIV, 805 – 806). În relația *Romulus – legi*, Titus Livius va accentua valoarea acestora din urmă: „Romulus (...) a chemat poporul la adunare și i-a dat legiuri (...) pentru că o asemenea gloată de oameni nu putea să se contopească într-un popor decât numai prin legi” (I, 8).

Are loc o a doua apoteoză: cea a lui Romulus sub numele de Quirinus. Numele este de pus în legătură cu orașul sabin *Cures*

și cu numele de *Quirites*, dat romanilor: „toți cetățenii romani au fost denumiți *Quirites*, de la numele fortăreței sabine Cures”, va preciza Titus Livius, I, 13.

Artificiul literar pe care îl reprezintă mesajul lui Romulus – conform căruia „voința zeilor este de a face din Roma capitala lumii”, coincide momentului istoric inaugurat de Augustus. și pe care scriitorii vremii înțeleg să-l susțină.

Următoarele două momente, pe care le desemnăm prin numele ilustre care le-au reprezentat – Caesar și Augustus -, depășesc sfera legendarului și intră deja în aceea a faptului istoric autentic.

Momentul Caesar

Ovidius preferă o formulă de elogiu: „Caesar este zeu în orașul său” (*Caesar in urbe sua deus est*). Elogiul conține, în enunțuri scurte, *res gestae divi Iulii Caesaris*:

- triumfuri în războaie (*bella finita triumphis*);
- fapte strălucite în timp de pace (*res domi gestae*);
- glorie timpurie (*properata gloria*).

Elogiul lui Caesar se bazează pe merite personale și, mai ales, pe relația de paternitate dintre el și Octavian Augustus.

Ovidius ignoră adopția și îl prezintă pe Augustus ca fiu natural al lui Caesar. Sunt enumerate faptele mai importante ale lui Caesar:

- expedițiile în Britania și Egipt;
- supunerea Numidiei și a regelui Iuba din Cinyps;
- înfrângerea fulgerătoare a lui Pharnakes, fiul lui Mithridates, care voia să reocupe Pontul.

Nu putem să nu remarcăm faptul că alte acțiuni importante, care, probabil, nu au beneficiat de aprecierea unanimă a contemporanilor, sunt trecute sub tăcere: avem în vedere aici primul triumvirat, războaiele din Gallia, războiul civil, dictatura.

Apoteoza lui Caesar se explică prin necesitatea ca Augustus să aibă confirmată o dată în plus originea divină. Actul

complotului (sau *idele lui Martie*), asociat cu *mirabilia*, interpretate ca prevestiri ale zeilor, este desemnat prin termenii de „crimă” (*facinus*), „moarte tristă” (*triste letum*) și „groaznic omor” (*dira caedes*).

Formula de compromis conține:

- a) aspect poetic: momentul este depășit prin cunoașterea destinului poporului roman;
- b) atitudinea civică a poetului: Caesar și-a împlinit timpul său, sfârșindu-și anii pe care i-a datorat pământului. Va trece în cer ca un zeu nou și va fi cinstit în temple.

Momentul Augustus – este plasat la sfârșitul cărții a XV – a și la sfârșitul ciclului de *Metamorphose*. În accepția poetului, *finis coronat opus*; momentul final este o *laudatio* la adresa lui Augustus, căreia, din păcate, nu îi recunoaștem și o valoare poetică. „Moștenitor al numelui lui Caesar”, Octavian Augustus va purta sarcina conducerii Romei și a Imperiului. „Faptele divinului Augustus” (*res gestae divi Augusti*) constau în:

- victoria de la Mutina (împotriva lui Antonius; 43 a.Chr.);
- bătălia de la Pharsalos (marcând înfrângerea lui Pompei de către Caesar; participarea la luptă a lui Augustus nu a putut fi însă atunci decât simbolică);
- victoria de la Philippi (împotriva lui Cassius și Brutus);
- lupta de la Actium și înfrângerea lui Antonius în apele siciliene (31 a.Chr.);
- anexarea Egiptului (în 30 a.Chr.).

În două versuri Ovidius va rezuma: „tot ce este pământ locuit va fi al lui / chiar și mările i se vor supune” (*quodcumque habitabile tellus / sustinet, huius erit; pontus quoque serviet illi*; v. 829 – 830).

În plan civic, Augustus va fi un reformator: va institui pacea, va da legi pentru care va fi prețuit ca *iustissimus auctor* și va îndrepta moravurile prin exemplul personal; în sfârșit, ca o măsură de supremă prevedere, va adopta pe Tiberius.

Sunt acțiuni ale împăratului pe care Ovidius, la data scrierii *Metamorfozelor*, le cunoștea foarte bine și le accepta. Așa se explică formula de *adulatio*, pe care cititorul modern o acceptă mai greu. Noi ignorând-o, putem fi de acord cu testamentul literar al poetului:

*„Iamque opus exegi, quod nec Iovis ira nec ignis
nec poterit ferrum nec edax abolere vetustas”*⁵.

⁵ „Am sfârșit o operă pe care nici mânia lui Jupiter, nici focul, nici fierul, nici dintele vremii, nu vor putea s-o distrugă.”

I.S.B.N.: 973-644-004-4